

20230505 MCD scriptie
Sportvriendelijke leefomgeving
- Roel Faems 587300 FINAL.pdf
by Muilwijk, E muilwijk@ese.eur.nl

Submission date: 18-Sep-2023 02:15PM (UTC+0200)

Submission ID: 2169511133

File name: 89475emu-1168452.pdf (4.15M)

Word count: 22226

Character count: 132038

MCD Scriptie- Sportvriendelijke binnenstedelijke verdichtingsopgaven

Roel Faems - 587300

Voorwoord

In haar intrede bij de TU Eindhoven oreerde Rick Bakker over haar (destijds nog) 15,5 mln collega's in de gebiedsontwikkeling/stedenbouw. Ze vergeleek de complexiteit van stedelijke ontwikkeling met het werk van een voetbal bondscoach. "Iedereen kijkt en beslist mee, iedereen lijkt er verstand van te hebben en de gezamenlijk gedragen overall mening van de bevolking bepaalt het succes en het al dan niet aanblijven van de coach."

De kern van de complexiteit van de hedendaagse stedelijke gebiedsontwikkeling ligt volgens Bakker in de hoeveelheid en diversiteit van de stakeholders en de interactie tussen die stakeholders door de verschillende schaalniveaus heen (Van de Randeraat, 2006).

Bij de start van de Master City Developer in 2020 hoopte ik na afronding als Louis van Gaal voor de groep te staan maar als ik eerlijk ben voel ik me vaker Frank de Boer dan Louis van Gaal. Ik put dan maar hoop uit het feit dat een twijfelend mens meer open staat voor andere zienswijzen dan iemand die het altijd het beste denkt te weten.

Het traject van de Master City Developer is voor mij ontzettend leerzaam en leuk geweest. Het is moeilijk te beschrijven welke meerwaarde het heeft om uit je dagelijkse werkcontext te stappen, geïnspireerd te worden door docenten en medeleerlingen en de kennis die daaruit komt direct weer toe te kunnen passen in die dagelijkse context. Ik ben mijn vorige werkgever, de gemeente Den Haag, dan ook dankbaar dat ik de ruimte heb gekregen om deze opleiding te doen.

Toen ik startte met mijn afrondende thesis was de kijk op stedelijke verdichtingsopgaven anders dan nu. 'The sky was nog letterlijk the limit', business cases werden eenvoudig rond gerekend en bovenplanse voorzieningen werden eenvoudiger gefinancierd dan nu het geval is. Betekent dit dan dat de uitkomsten van dit onderzoek niet meer relevant zijn? Wat mij betreft niet.

De beschikbare ruimte in Nederland is en blijft altijd schaars. De concurrentie op ruimte zal dan ook een eeuwigdurend thema blijven. In de vette jaren en in de magere jaren. Met deze thesis heb ik geprobeerd aan te tonen dat we juist vanwege die eeuwigdurende concurrentie op zoek moeten naar nieuwe benaderingswijzen van vraagstukken (in dit geval Sport). Een bekend cliché luidt 'als je doet wat je deed, dan krijg je wat je kreeg'. Dat geldt in hoge mate voor ruimtelijke ontwikkeling. De manier waarop MCD probeert de wetenschap te koppelen aan de dagelijkse gang van zaken is een mooie methode om altijd hetzelfde te doen te doorbreken. Ik hoop dan ook dat ik nog lang mag teren op de kennis uit deze opleiding.

Tot slot, wil ik nog enkele mensen bedanken. Met name, en allereerst, Giulano Mingardo. Jouw terughoudende, maar positief-kritische houding in dit traject sloot perfect aan bij hoe ik dit onderzoek graag wilde uitvoeren. Waar nodig kon ik je altijd snel bereiken en waar het moest wist je me bij te sturen. Dank!

Daarnaast wil ik iedereen die mij heeft geholpen in dit onderzoek bedanken: Timo, Freek, Benjamin, Bram, Nori, Marrit, Martijn, Lidwien en Erik. Zonder jullie was het niet gelukt!

Roel Faems

Utrecht, mei 2023

3

Inhoudsopgave

Samenvatting

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

1.2 Probleemstelling en onderzoeksvraag

1.3 Praktische en theoretische *relevantie*

1.4 Wijze van onderzoek

1.5 Persoonlijke motivatie

2. Onderzoeksopzet

2.1 Ontwerpend onderzoek

2.2 Onderzoeksopzet *Sportvriendelijke verdichtingsopgaven*

3. Theoretisch kader

3.1 *De complexiteit van verdichtingsopgaven*

3.2 *De opkomst van sport en de impact op ruimtelijke planning in Nederland*

3.2.1 Van de eerste introductie tot commercie in de jaren '90

3.2.2 Sport en ruimte

3.3 *De relatie tussen sport en de openbare ruimte – de 'gezonde wijk'*

3.3.1 Inleiding

3.3.2 Anders georganiseerde sport

3.4 *Sport en stedelijke ontwikkeling*

3.4.1 Stedelijke identiteit door sport

3.4.2 De wijk als centraal punt voor stedelijke ontwikkeling in relatie tot sport

3.5 *Conclusie*

4. Ervaringen bij inrichting van sportvriendelijke stedelijke omgeving uit de praktijk

4.1 *Beleidsanalyses sport en gebiedsontwikkeling G4*

4.1.1 Gemeente Utrecht

4.1.2 Gemeente Den Haag

4.1.3 Gemeente Rotterdam

4.1.4 Amsterdam

4.1.5 Conclusie

4.2 *Ervaringen en voorbeelden uit andere (internationale) steden*

4.2.1 A8ernA (Koog aan de Zaan)

4.2.2 Sports Facilities Master Plan Singapore

4.2.3 Sporten in de openbare ruimte in Lyon

4.2.4 Superblocks in Barcelona

4.2.5 Conclusie

5. Uitgangspunten 'mixed method' onderzoek

5.1 *Inleiding*

5.2 *Opzet ontwerpend onderzoek*

6. Resultaten ontwerpend onderzoek

6.1 Inleiding

6.2 Brainstorm inpassingen sportvriendelijke stedelijke leefomgeving

6.2.1 Stedenbouwkundige opzet Den Haag Zuidwest

6.2.2 Inventarisatie mogelijke toepassingen

6.2.3 Inpassing in bestaande stad

6.3 Toetsing onderzoeksresultaten

7. Conclusie

68

7.1 Inleiding

7.2 Conclusies

7.3 Aanbevelingen en reflectie

51

7.3.1 Aanbevelingen voor de praktijk

7.3.2 Aanbevelingen voor vervolgonderzoek

7.3.3 Reflectie op de onderzoeksaanpak

Bronnenlijst

Bijlagen

Samenvatting

Het maken van goede afwegingen tussen verschillende aspecten in een gebiedsontwikkeling wordt steeds belangrijker en steeds complexer. Duurzame mobiliteit, natuurinclusief bouwen en een gezonde stad zijn allen voorbeelden van nieuwe maatschappelijke trends die een plek verdienen in een stedelijke verdichtingsopgave. Tegelijkertijd is de ruimte om deze thema's te incorporeren beperkt. Dit vraagt om objectief afgewogen keuzes tussen deze verschillende thema's (wonen, werken, recreëren, natuur, mobiliteit, enz.). Voor de ontwikkeling en/of instandhouding van natuur zijn inmiddels kengetallen en tools ontwikkeld. Ook elektrische deelmobiliteit wordt inmiddels uitgedrukt in besparing van standaard parkeerplaatsen en/of autobezit per huishoudens. Voor de incorporatie van sporten in een gebiedsontwikkeling worden veelal traditionele normen gehanteerd. Deze normen sluiten niet meer aan bij de maatschappelijke behoefte om te sporten in de openbare ruimte en zetten bovendien een gebiedsontwikkeling op slot door de starre output.

In dit onderzoek wordt de focus gelegd op sporten in de openbare ruimte en/of publieke ruimte. Aan de hand van een ontwerpend onderzoek is onderzocht welke inpassingsmogelijkheden in bestaande openbare ruimte er zijn en welke andere oplossingen mogelijk zijn. Dit is gedaan aan de hand van de volgende hoofdvraag:

Op welke wijze is een nieuwe implementatie van sportnormen mogelijk om een sportvriendelijke leefomgeving in te bedden in binnenstedelijke verdichtingsopgaven?

Om deze vraag te beantwoorden is allereerst een literatuuronderzoek gedaan naar de ontwikkeling van sport in Nederland en specifiek de relatie met de omgeving. Hieruit is gedestilleerd hoe sport van zelforganiserend veranderde in een georganiseerde activiteit (met normen) en nu weer terug veranderd naar ongeorganiseerd en individueel sporten. In relatie tot de directe omgeving zijn er zowel positieve als negatieve aspecten. Er kan sprake zijn van geluidsoverlast of parkeeroverlast. Tegelijkertijd heeft een 'gezonde wijk' plekken om te sporten en te recreëren.

Als tweede stap zijn (internationale) voorbeelden van de inbedding van sportvriendelijke leefomgeving onderzocht en is het huidige beleid van de 4 grote steden in Nederland op het gebied van sporten in de openbare ruimte onderzocht. Deze voorbeelden dienen ter inspiratie voor het ontwerpend onderzoek.

Vervolgens is aan de hand van een ontwerpend onderzoek (met Den Haag Zuidwest als voorbeeld) onderzocht op welke wijze een sportvriendelijke leefomgeving kan worden gecreëerd ter vervanging van de traditionele toepassing van normen. Hiertoe is eerst de stedenbouwkundige structuur van Den Haag Zuidwest ontleed om aan de hand van die structuur met een groep experts een ontwerpend onderzoek te doen. Uit dit onderzoek is een gecategoriseerde lijst van ideeën gedestilleerd. Deze ideeën zijn geplot op de kaart van Den Haag Zuidwest en hebben geleid tot een raamwerk waarmee op verschillende schaalniveaus (van straat tot wijk) een sportvriendelijke leefomgeving wordt gecreëerd. Deze ideeën zijn daarna doormiddel van 3 interviews getoetst op haalbaarheid, kansen en beperkingen.

De resultaten van het ontwerpend onderzoek tonen aan dat een vernieuwende innovatieve blik op de inpassing van sport in stedelijke verdichtingsopgaven kan bijdragen aan efficiënter ruimtegebruik en aan het incorporeren van meer ambities in de desbetreffende verdichtingsopgaven. Er zijn voldoende manieren om de traditionele normen te vervangen door de inpassing van nieuwe vormen. De traditionele benaderingswijze van sport-inpassing in gebiedsontwikkeling is toe aan vernieuwing. Het extensieve ruimtegebruik van bestaande sportaccommodaties is achterhaald. Ander gebruik is mogelijk maar vraagt wel een andere benaderingswijze van gemeenten/beheerders.

Ook de openbare ruimte kan beter worden benut dan nu wordt gedaan. Het is mogelijk om op verschillende schaalniveaus aanpassingen door te voeren. Dit vereist wel een raamwerk waarbinnen dit wordt gedaan. De casus Den Haag Zuidwest toont aan dat maatregelen op wijkniveau moeten gecombineerd met maatregelen op buurt- en straatniveau. Door verschillende schaalniveaus heen te denken en de koppelingen tussen buurten en wijk te leggen ontstaat dit raamwerk.

Dit onderzoek toont aan dat er nieuwe vormen van het incorporeren van sport in de publieke ruimte zijn die nog niet zijn ontdekt. Op die manier kan er efficiënter gebruik worden gemaakt van bestaande sportaccommodaties en kan er worden samengewerkt met andere ambities in de openbare ruimte waardoor er geen sprake is van stapelen van ambities maar integreren van ambities. Dit vraagt een andere blik van beleidsmedewerkers bij gemeenten. De normatieve m²-benadering kan worden omgezet in een effectieve gebruiksbenadering; sportverenigingen kunnen meer worden gestimuleerd om maatschappelijke bijdragen te leveren (ook voor niet-leden); de stad kan als sport-grid worden gezien waarbij op ieder schaalniveau een mogelijkheid tot sporten bestaat.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Het gevecht om de ruimte maakt de huidige stedelijke transformatieprocessen en stedelijke verdichtingsopgaven almaar complexer. Tegelijkertijd vraagt de maatschappij om steeds meer thema's te incorporeren in deze processen. Duurzame mobiliteit, natuurinclusief bouwen en een gezonde stad zijn hiervan goede voorbeelden. Onder het mom van ¹ deze gezonde stad krijgt het thema beweegvriendelijke leefomgeving steeds meer aandacht. Dit belang wordt onderstreept of komt voort uit enkele maatschappelijke trends, die hieronder nader worden toegelicht.

¹

Focus op gezondheid

Wereldwijd is er steeds meer aandacht voor een gezonde leefstijl. Waar in Nederland tot in 2008 nog mocht worden gerookt in cafés en restaurants, ligt nu de focus op gezondere eetpatronen en voldoende beweging. Niet voor niets werd de term 'Zitten is het nieuwe roken' geïntroduceerd. Al in 1997 riep de World Health Organization obesitas uit tot een groot publiek gezondheidsprobleem met kenmerken van een wereldwijde epidemie. Als de obesitas-trend doorzet wordt verwacht dat rond 2030 het merendeel van de mondiale volwassen bevolking lijdt aan overgewicht of obesitas (Haththotuwa, Wijeyaratne & Senarath, 2020). Tevens heeft de wereldwijde Covid 19-pandemie ons bewustzijn vergroot ten aanzien van een goede mentale en fysieke gezondheid. Het is zichtbaar geworden dat we beperkt kunnen worden in het werken aan onze gezondheid (Meijerink et al. 2021).

In gesprek met de Tweede Kamer stelt hoogleraar klinische neuropsychologie Erik Scherder dat bewegingsarmoede in 2012 al doodsoorzaak nummer 4 was en dat het aandeel alleen maar toeneemt (Scherder, 2022).

In 2004 stellen Bauman en Miller (2004) al dat de potentie van fysieke activiteiten als bijdrage aan de verbetering van onze populatiegezondheid wordt onderschat. Er is te weinig strategische ontwikkeling, te weinig nationaal beleid en slechts beperkte financiële mogelijkheden als het wordt afgezet tegen het controleren en tegen gaan van de ontwikkeling van de tabaksindustrie. Dit leidt tot een toename van obesitas onder volwassenen en kinderen.

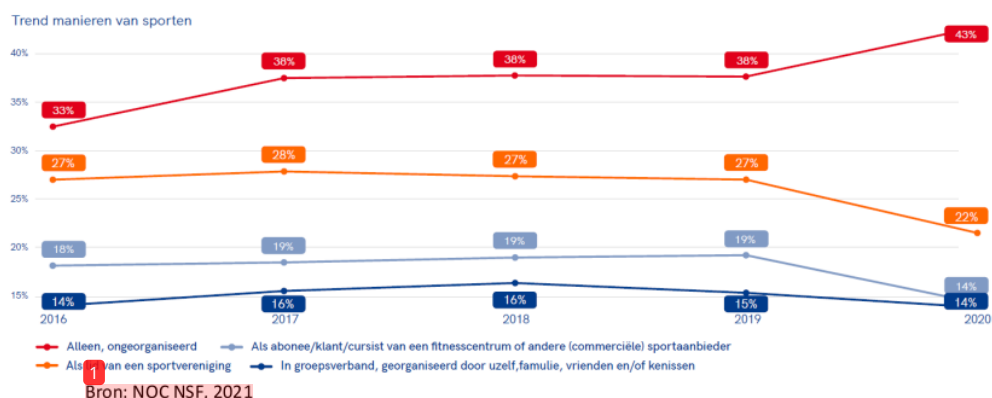
¹

Individualisering maatschappij

Parallel aan bovenstaande ontwikkeling is een trend van individualisering waarneembaar in onze maatschappij. Het aantal eenpersoonshuishoudens is tussen 1980 en 2019 grofweg met 180% toegenomen (CBS, 2020). Deze individualisering uit zich ook in een verschuiving van sporten in verenigingsverband naar individueel of ongeorganiseerd sporten (SBB, 2021).

Uit recent onderzoek van het NOC NSF (2021) volgt dat tussen 2016 en 2020 er een toename is van 10% in individueel, ongeorganiseerd sporten. Parallel is er een afname waarneembaar van sporten in verenigingsverband van 5% de afgelopen 10 jaar ¹. Door de coronapandemie is deze afname zelfs opgelopen tot meer dan 10% (NOC NSF, 2021). Het belang van een beweegvriendelijke leefomgeving waarin ongeorganiseerd kan worden gesport wordt hiermee versterkt.

Deze verandering in zowel de maatschappij als de sportsector vraagt om een andere benadering van het sportvraagstuk in de ruimtelijke ordening.

Koppeling gezondheid en ruimte

Binnen het vakgebied van de ruimtelijke ordening wordt in Nederland al enkele jaren gewerkt aan de introductie van de nieuwe Omgevingswet. Een belangrijke nieuwe pijler binnen deze Omgevingswet is het thema Gezondheid. Met name in buurten en wijken met een gezondheidsachterstand zal dit een grotere rol spelen. Dit wordt benadrukt in de NOVI, waarin staat:

“Gezondheidsbevordering via de leefomgeving wordt dan ook met voorrang toegepast in wijken en buurten met gezondheidsachterstanden. Dit vraagt om een sterkere wederkerige samenwerking tussen het ruimtelijk domein en het sociale gezondheidsdomein.”

Het is van belang dat binnen de alsmaar oplopende concurrentie voor ruimte een goede balans wordt gevonden tussen het benutten en het beschermen van de fysieke leefomgeving en het belang van andere thema's in de ruimte (VNG, 2022).

Concurrentie op ruimte

In stedelijke gebieden is in steeds meer mate sprake van concurrentie tussen thema's op ruimte. Dit vraagt om objectief afgewogen keuzes tussen verschillende beleidsvelden (wonen, werken, recreëren, natuur, mobiliteit, enz.). Voor de ontwikkeling en/of instandhouding van natuur zijn inmiddels kengetallen en tools ontwikkeld. Zie bijvoorbeeld het 'Haags puntensysteem voor natuur-inclusief bouwen'¹ (Gemeente Den Haag, 2019a). Ook elektrische deelmobiliteit wordt inmiddels uitgedrukt in besparing van standaard parkeerplaatsen en/of autobezit per huishoudens. Voor sporten in de openbare ruimte zijn nog geen meetbare cijfers bekend.

In ontwerptrajecten en besluitvorming in gebiedsontwikkeling wordt tegenwoordig nog gewerkt met 'traditionele sporteenheden'. Zo heeft de Haagse gemeenteraad begin 2021 de Haagse Referentienormen Maatschappelijke Voorzieningen vastgesteld, waarin de focus wordt gelegd op voldoende ontwikkeling van sporthallen en sportvelden. Voor het onderdeel sporten in de buitenruimte wordt gezegd:

“In Den Haag wordt steeds meer in de buitenruimte gesport, bijvoorbeeld met bootcamps, skaten, hardlopen en fietsen. Hiervoor is geen data voor Den Haag beschikbaar. (Gemeente Den Haag, 2021)”

¹ In tegenstelling tot bijvoorbeeld de klimaatadaptatie, natuur-inclusief bouwen of de mobiliteitstransitie krijgt bewegen en ongeorganiseerd sporten in de buitenruimte nog onvoldoende plek in gebiedsontwikkelingen. In deze masterthesis doe ik onderzoek naar een nieuwe inbedding

¹ Het Haags Puntensysteem is een simpel instrument om te zorgen dat voldoende ambitie wordt behaald op het vlak van groen- en natuurinclusief bouwen

¹ van een sportvriendelijke leefomgeving in de huidige stedelijke transformatieprocessen, in het specifiek voor Den Haag Zuidwest.

¹ 1.2 Probleemstelling en onderzoeksvraag

In deze scriptie wordt het probleem centraal gesteld hoe het thema sportvriendelijke leefomgeving een rol kan spelen in stedelijke verdichtingsopgaven. Alhoewel er maatschappelijk gezien veel argumenten zijn om stedelijke gebieden beweegvriendelijker en sportvriendelijker in te richten blijkt dit in de praktijk, onder andere door toenemende mate van concurrentie tussen thema's, weerbarstig. In mijn thesis onderzoek ik of het mogelijk is een nieuwe implementatiewijze te ontwikkelen voor een sportvriendelijke leefomgeving en of deze kan worden toegepast in de huidige binnenstedelijke verdichtingsopgaven.

Dit doe ik aan de hand van de volgende onderzoeksvraag:

Op welke wijze is een nieuwe implementatie van sportnormen mogelijk om een sportvriendelijke leefomgeving in te bedden in binnenstedelijke verdichtingsopgaven?

¹ Om deze onderzoeksvraag te beantwoorden maak ik gebruik van enkele deelvragen. Deze deelvragen leiden samen tot de beantwoording van de hoofdvraag:

- Op welke wijze heeft ruimte voor sport in de openbare ruimte zich ontwikkelt en hoe wordt sportruimte traditioneel ingepast in binnenstedelijke verdichtingsopgaven?
- ¹⁷ Wat is het belang van sport voor stedelijke ontwikkeling op macroniveau en microniveau?
- Welke mogelijke toepassingen (traditioneel en vernieuwend) van sportruimte zijn te onderscheiden?
- Welke ontwerptechnische ² mogelijkheden en beperkingen zijn er binnen het bestaand stedelijk gebied bij deze toepassingen?
- Kunnen de bedachte toepassingen worden ingezet in de praktijk en welke beperkingen brengt dit met zich mee?

¹ 1.3 Praktische en theoretische relevantie

Binnen de ruimtelijke planning is complexiteit tegenwoordig een van de bepalende factoren in zowel infrastructurele projecten, de aanleg van nieuwe woonwijken of regionale gebiedsontwikkeling (Timmermans, Hakvoort & Hupkens, 2012). Dit stelt hoge eisen aan projectorganisaties maar ook aan de keuzes die worden gemaakt. De steeds complexer wordende processen in gebiedsontwikkeling zijn gebaat bij scherpe en heldere afweging tussen verschillende thema's. Denken in dilemma's kan hierbij helpen (Verheul et al., 2019).

Om een goede afweging te kunnen maken is een sterkere agendering van het thema 'sportvriendelijke leefomgeving' gebaseerd op strategieën nodig. Met dit onderzoek kan er worden bijgedragen om alternatieven te vinden een traditionele invulling van sportvoorzieningen en kan worden bijgedragen aan een koppeling van thema's en belangen.

¹ Alhoewel in Nederland veelvuldig onderzoek wordt gedaan naar binnenstedelijke gebiedsontwikkeling en ook naar sporten in de openbare ruimte is naar het raakvlak van deze twee onderwerpen nog weinig onderzoek gedaan. De huidige verdichtingsopgaven zoals deze nu in veel grote steden gemeengoed zijn worden steeds meer gekenmerkt door vastlopende besluitvorming en met elkaar voor ruimte concurrerende belangen. Door het koppelen van het thema sport aan deze processen kan een eerste handvat worden geboden om tot een wetenschappelijk gebaseerde oplossing te komen.

1.4 Wijze van onderzoek

Om te komen tot een antwoord op de onderzoeksvraag wordt mixed method onderzoek uitgevoerd bestaande uit een ontwerp onderzoek en 3 kwalitatieve interviews.

Voorafgaand aan dit onderzoek wordt allereerst in hoofdstuk 2 toegelicht wat de onderzoekopzet is. In dit hoofdstuk wordt tevens toegelicht wat een ontwerp onderzoek is en hoe deze methode wordt ingezet in deze scriptie.

In hoofdstuk 3 wordt een uitgebreid literatuuronderzoek uitgevoerd. Hierbij worden de complexiteit van stedelijke transformatieprocessen toegelicht. Daarna wordt de ontwikkeling van sport 'an sich' en de ontwikkeling van sport in de openbare ruimte in Nederland beschreven.

Vervolgens wordt in hoofdstuk 4 bestudeerd hoe het huidige stedelijke beleid rondom ruimte voor sport wordt gekenmerkt en wordt aan de hand van enkele inspirerende (internationale) voorbeelden lering getrokken.

Dit moet leiden tot een raamwerk waarin in het vervolgonderzoek (ontwerpend onderzoek) aan de hand van inspirerende voorbeelden en een daadwerkelijke casus met experts en gebruikers gezocht wordt naar een oplossing voor de probleemstelling.

Concreet wordt met een groep deelnemers getracht om aan de hand van het bestaande ruimtelijk raamwerk van Den Haag Zuidwest een nieuwe strategie voor de inbedding van sportruimte te creëren. Aan de hand van deze casus worden theorie en praktijk aan elkaar getoetst en enkele algemene lessen getrokken.

Tot slot worden de resultaten uit het ontwerp onderzoek voorgelegd aan betrokken functionarissen in de praktijk.

1.5 Persoonlijke motivatie

Het thema gezondheid vind ik een belangrijk thema. In mijn persoonlijke werksfeer heb ik gemerkt dat er tot op heden veel aandacht is voor spelen en bewegen maar slechts marginaal aandacht voor sporten in onze publieke ruimte. Met name daarom vind ik dat in de huidige gebiedsontwikkelingsprocessen er meer aandacht moet komen voor het stimuleren van sporten.

Parallel hieraan ondervond ik in mijn projecten bij de gemeente Den Haag de steeds sterker wordende concurrentie tussen verschillende thema's/beleidsvelden. Er wordt vastgehouden aan de zekerheid van eenzijdige beleidsdocumenten waardoor ontwikkelprocessen op slot worden gezet en er wordt krampachtig vastgehouden aan meetbare eenheden, zowel binnen als buiten het thema sporten.

Een sportvriendelijke leefomgeving verdient een sterkere inbedding in binnenstedelijke transformatieprocessen, zoals dit vroeger is gebeurd voor (auto)mobiliteit en tegenwoordig ook gebeurt voor thema's zoals klimaatadaptatie en natuur.

2. Onderzoeksopzet

2.1 Ontwerp onderzoek

In deze paragraaf wordt toegelicht wat een ontwerpend onderzoek is en voor welke vorm in dit onderzoek is gekozen. In de volgende paragraaf wordt de opzet van dit onderzoek besproken.

Ontwerpend onderzoek is een onderzoeksvorm waarbij het ontwerpen wordt gezien als een cultuur van denken. Meestal gaat dit om een ruimtelijk ontwerp waarbij het onderzoek is gericht op het genereren van oplossingen voor stad of land. De kracht van een ontwerpend onderzoek zit in de integrale manier van antwoord geven, waarbij een afweging tussen verschillende aspecten wordt gemaakt: ruimtelijke inrichting, ecologie, sociale structuren, duurzaamheid, leefbaarheid, enz. (Nijhuis et al, 2017).

Omdat keuzes in het ontwerpproces impliciete beslissingen zijn, is het van belang al deze beslissingen goed te documenteren. Dat kan heel uitgebreid in een blog of heel simpel als aantekeningen op het ontwerp. Om een goed ontwerpend onderzoek uit te voeren is het essentieel dat vooraf nagedacht wordt over de strategie, "hoe ga je goed doordacht te werk zodat het doel bereikt kan worden en de vraag beantwoord".

Een ontwerpend onderzoek wordt gezien als een praktische-productieve methode om kennis te vergaren. Kennis die in de praktijk toepasbaar is. In afwijking van meer traditionele onderzoeksmethoden (kwantitatief of kwalitatief) geldt hierbij niet de vraag 'is het waar' maar 'werkt de oplossing binnen de doelstelling' (Klaasen, 2004). Ontwerpend onderzoek is daarmee een abductieve onderzoeksmethode, waarbij hypothesen tegelijk worden gegenereerd en geëvalueerd (Magnani, 2001).

Nijhuis et al. (2017) onderscheiden binnen ontwerpend onderzoek 3 typen kennis die geproduceerd kunnen worden, projectgericht, vormgericht en ideeëngericht (zie figuur hieronder).

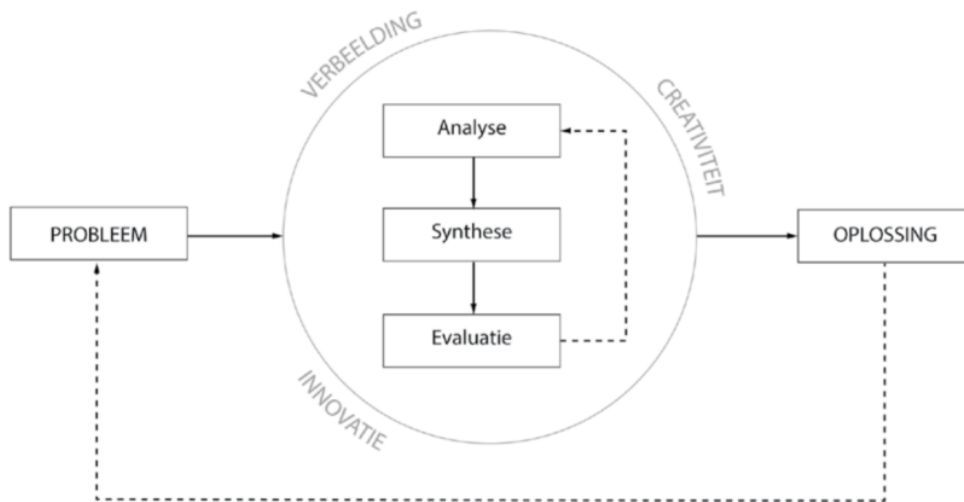
Project-gericht	Situationeel	Afwegingen maken die betrekking hebben op de wettelijke, politieke, culturele, functionele, economische en ecologische context van de ontwerpogave.
	Integraal	Een synthese maken van tegenstrijdige belangen, veranderende beperkingen en conflicterende agenda's tijdens het werken met verschillende actoren, het toepassen van diverse methoden en het opereren in uiteenlopende vakgebieden.
Vorm-gericht	Visueel	Ontwikkelen, vervaardigen, voorstellen en vertalen van ideeën in woord en beeld.
	Materieel	Beoordelen, verkennen en realiseren van kwaliteiten van beplanting en technische constructies en daarbij de esthetische, functionele en ecologische gevolgen van ontwerpkeuzes betrekken.
Ideeën-gericht	Conceptueel	Produceren van ideeën en voorstellen met ruimte voor poëtische en speculatieve benaderingen die verbeelding en onverwachte voorstellen bevorderen.
	Strategisch	De situatie beoordelen en toekomstplannen maken waarbij op basis van de voorgestelde mogelijke oplossingen het probleem gestructureerd en gedefinieerd wordt.

Bron: Nijhuis et al. (2017)

Voor dit ontwerpend onderzoek wordt gebruik gemaakt van een ideeën-gerichte benadering waarbij het onderzoek naar een andere invulling van normen voor sport kan leiden tot een oplossing van een ruimtelijk probleem in de verdichtingsopgaven.

Het ontwerpproces is grofweg op te delen in 3 hoofdfasen met vooraf een probleemstelling en na afloop een ontwerp oplossing. In de *analysefase* wordt zoveel mogelijk informatie verzameld en geïnterpreteerd om het begrip van het probleem, de context en de mogelijke oplossingen in beeld te krijgen. In de *synthesefase* worden deeloplossingen samengebracht in oplossingen voor het geheel. In de *evaluatiefase* worden de totaaloplossingen geëvalueerd aan de hand van de doelstelling (of

57
 probleemstelling) die vooraf is gesteld. Dit proces is nadrukkelijk geen lineair proces maar bestaat uit verschillende cycli met terugkoppeling. Nijhuis et al. (2017) noemen dit een dialoog tussen probleem en oplossing door analyse, synthese en evaluatie (zie ook de figuur hierna).

Bron: tekening door Steffen Nijhuis

Omdat een ontwerpend onderzoek een vrije vorm is van onderzoek is het van belang dat integriteit en validiteit worden gewaarborgd. Hiervoor zijn 5 criteria waaraan getoetst moet worden:

- 1) Doelgerichtheid: het moet duidelijk waarnaar je op zoek bent en welk probleem opgelost moet worden;
- 2) Betrouwbaarheid: de uitkomsten van het onderzoek moeten verifieerbaar en toetsbaar zijn (bijv. door andere experts);
- 3) Consistentie: uitgangspunten, afwegingen en keuzes moeten op een consequente manier zijn toegepast en uitgevoerd. Er moet systematisch worden gewerkt;
- 4) Transparantie: het doorlopen proces moet navolgbaar zijn, herhaalbaar zijn en de onderzoeksvragen moeten helder zijn;
- 5) Toepasbaarheid: de uitkomsten van het onderzoek moeten praktisch bruikbaar zijn en bij voorkeur breder toepasbaar

(Nijhuis et al., 2017).

2.2 Onderzoeksofzet Sportvriendelijke stedelijke verdichtingsopgaven

Bij een ontwerpend onderzoek wordt gekeken hoe de probleemstelling het beste kan worden benaderd en op welke wijze een oplossing kan worden gevonden voor het probleem. Aan de hand van de probleemstelling wordt allereerst een literatuurstudie uitgevoerd, wordt inspiratie opgedaan door nationale en internationale voorbeelden te behandelen en wordt het beleid van de G4 onderzocht. Aan de hand van deze exercitie wordt vervolgens weer de onderzoeksvraag/probleemstelling aangescherpt. Met deze onderzoeksvraag wordt vervolgens in een ontwerpend onderzoekssessie getracht het probleem te tackelen. De opzet is hieronder schematisch weergegeven.

Figuur 1: Schematische weergave onderzoeksopzet

3. Theoretisch kader

In het theoretisch kader wordt allereerst de kenmerken en de complexiteit van de huidige binnenstedelijke gebiedsontwikkelingen aangestipt zodat scherp wordt waarom de fysieke ruimteclaim van het thema sport (en andere thema's) niet vanzelfsprekend is. Daarna wordt een nadere literatuurverkenning gedaan naar de relatie tussen sport en stedelijke ontwikkeling. Vervolgens wordt onderzocht hoe in de Nederlandse ruimtelijke ordening sport doorgaans wordt meegenomen in gebiedsontwikkelingsprocessen.

3.1 De complexiteit van verdichtingsopgaven

In de Nota Ruimte (2006) wordt gebiedsontwikkeling omschreven als "een integrale ontwikkeling met een gezamenlijk proces van complementaire partijen die streven naar verbetering van de ruimtelijke kwaliteit, door uitvoering en financiering van een aantal samenhangende ruimtelijke projecten".

In zijn boek 'Zo werkt gebiedsontwikkeling' noemt auteur Friso de Zeeuw (2020, p.10) gebiedsontwikkeling "de kunst van het verbinden van functies, disciplines, partijen, belangen en geldstromen, met het oog op ontwikkeling of transformatie van een gebied."

In deze verschillende definities ligt de evolutie van het begrip gebiedsontwikkeling mooi verscholen. In de Nota Ruimte wordt gesproken over ruimtelijke kwaliteit en ruimtelijke projecten. In de definitie van De Zeeuw liggen een hoop aanwijzingen verscholen dat gebiedsontwikkeling veel meer is dan enkel een ruimtelijke ontwikkeling. Je kan stellen dat het ook gaat om financiële ontwikkeling, om maatschappelijke ontwikkeling en of sociaaleconomische ontwikkeling.

Er is sprake van een ongedefinieerd proces waarbij in tegenstelling tot vroeger niet altijd duidelijk is welke partijen een rol (willen) hebben en wanneer in het proces zij deze rol willen of krijgen. Gebiedsontwikkeling komt in zo'n institutionele context alleen tot stand als tenminste 1 partij (*driver*) een belang heeft. Naarmate het proces vordert kan een andere partij de driver worden. Dat is ook niet vreemd aangezien het tegenwoordig eerder regel dan uitzondering is dat gebiedsontwikkelingen een lange doorlooptijd (+10 jaar) in beslag nemen (De Zeeuw, 2020).

Er zijn verschillende aspecten die gebiedsontwikkeling complex maken. Hieronder benoem ik deze.

Complex proces

Een van de belangrijkste complexe aspecten is het (gezamenlijke) proces waarin stakeholders zich bevinden.

In zijn proefschrift omschrijft Erik Spaink (2017) gebiedsontwikkeling als een 'complex adaptief systeem'.

"Deze complexiteit ontstaat door het grote aantal potentiële actoren, de uiteenlopende abstractieniveaus waarop ze opereren en de inhoud en de dynamiek die gedurende de doorgaans lange doorlooptijd tot onvoorziene omstandigheden kunnen leiden. Het gaat over opties genereren, beoordelen en afwegen. Een goede samenwerking is vereist en onderling vertrouwen is essentieel, evenals het enthousiast maken en houden van betrokkenen (Spaink, 2017 p16)."

Hieruit volgt dat gebiedsontwikkeling in bijna alle gevallen leidt tot een gezamenlijke keuze voor alle stakeholders. In die keuze is er sprake van winnaars en verliezers. Getracht wordt alle deelnemers in het proces zoveel mogelijk informatie te verschaffen. Toch is er bijna nooit sprake van gelijk verdeelde informatie, is niet altijd iedereen het eens met de kwaliteit van deze informatie en is het lastig te accepteren dat andere stakeholders de informatie op een andere wijze interpreteren. Hierdoor kan het groepsproces van gebiedsontwikkeling vast lopen (Spaink, 2017).

Pogingen om de complexiteit tegen te gaan door sterke visies en daadkrachtige ingrepen hebben vaker gefaald dan succes gehad. Denk aan de ingrepen van Robert Moses in New York. Het geloof bestond dat de samenleving maakbaar was door ruimtelijke planning. Jane Jacobs (1961) heeft aangetoond dat hiermee ook sterke buurtverbanden en levendigheid zijn vernietigd.

Castells (1996) volgend, is er sprake van een netwerksamenleving. De eerder omschreven complexiteit als gevolg van het grote aantal potentiële actoren is een gevolg van deze netwerksamenleving. Alhoewel de ideeën van Castells breed gedeeld zijn constateren Kuypers (2001) en Frissen (2007) dat de bestaande instituties en politiek lijden aan een centralistisch maakbaarheidsdenken en een hiërarchische greep op de samenleving, die juist erg in contrast staan met deze netwerksamenleving.

Het feit dat onze systemen nog niet zijn aangepast op onze nieuwe werkelijkheid maakt een langlopend gebiedsontwikkelingsproces met veel stakeholders complex.

Complexe maatschappelijke vraagstukken

Gepaard met deze veranderingen in onze maatschappij wordt diezelfde maatschappij op dit moment ook geconfronteerd met grote maatschappelijke opgaven. Er is sprake van een volkshuisvestingscrisis (Hochstenbach, 2022). We hebben een groot woningtekort. We hebben de grenzen bereikt van onze natuurwaarden (stikstof) en eisen klimaatadaptieve oplossingen. We staan aan de vooravond van een grootschalige energietransitie en van een grootschalige mobiliteitstransitie.

En alhoewel er sprake is van een onbetwistbare noodzaak deze dossiers aan te pakken is er over de wijze waarop veel discussie. Er wordt in de ruimtelijke planning meer gesproken over politiek en maatschappelijk draagvlak dan over de resultaten en doelen die gehaald moeten worden (Timmermans et al., 2012).

Complexe financiën en wetgeving

Zowel grote als kleine gebiedsontwikkelingsprojecten zijn financieel complex. De langdurige looptijd en de onzekerheid die daarbij hoort zorgt ervoor dat investeerders aan de voorzijde nauwkeurige calculaties eisen om hun risico's zo goed mogelijk af te prijzen. Er is bijna altijd sprake van een combinatie van verschillende functies (met verschillende inkomsten en kosten) en daardoor ook verschillende landgebruik (Timmermans et al., 2012).

Deze financiële complexiteit gaat gepaard met en staat onder invloed van planologische complexiteit. In het huidige planologische systeem in Nederland is er bij gebiedsontwikkeling altijd sprake van vergunningverlening maar in de meeste gevallen ook nog van een wijziging van bestemming. Deze processen zijn onderhevig aan beschikbare lokale ambtelijke capaciteit en aan de grilligheid van de politiek. Dat leidt tot nieuwe onduidelijke risico's en kan vertraging opleveren (Timmermans et al., 2012).

Complexiteitstheorie en gebiedsontwikkeling als 'wicked problem'

Uit het voorgaande kan worden afgeleid dat gebiedsontwikkeling een complex proces is met vele actoren, vele systemen, vele belangen die op verschillende schaalniveaus spelen en die gezamenlijk door 'de hoepel van besluitvorming' heen moeten.

¹³ Door de lange looptijd van een gebiedsontwikkeling is er sprake van veranderingen van de werkelijkheid waarin deze ontwikkeling plaatsvindt. Omdat gebiedsontwikkeling is gekenmerkt als een open proces dat continu in verbinding staat met deze werkelijkheid spreken we van een onzeker proces, waarop de complexiteitstheorie van toepassing is (Spaink, 2017).

Deze theorie gaat over complexe systemen die onderhevig zijn aan niet-lineaire of discontinue veranderingen. In gebiedsontwikkeling is er sprake van verschillende componenten in het systeem (zoals hiervoor omschreven) die in verschillende fasen invloed kunnen uitoefenen. Deze vloeiden zorgen voor tijdelijke aantrekkingskracht omdat ze tijdelijke duidelijkheid bieden. Door het verschuiven van de aandacht van het ene onderdeel van het systeem naar een ander onderdeel is er sprake van een dynamische complexiteit en van adaptiviteit. Het systeem van gebiedsontwikkeling past zich aan de nieuwe omstandigheden aan.

Eerder in deze paragraaf is al geconstateerd dat het proces van een gebiedsontwikkeling zich op dit moment plaatsvindt midden tussen enkele grote maatschappelijke transities op het gebied van wonen, mobiliteit en klimaat. Maar ook op het gebied van verdichting, vergrijzing en gezondheid spelen deze opgaven in Nederland. Deze opgaven en transities spelen dwars door ruimtelijke schalen heen en hebben betrekking op verschillende sectoren. Gebiedsontwikkelingsopgaven kunnen daarmee worden gezien als 'wicked problems' (Daamen & Van der Linden, 2019). Deze wicked problems vragen ook een aanpak die door deze schalen, sectoren en belangen heen kan kijken en de belangen tracht te integreren.

Bron: A Designers Diary (<https://troytuckerblog.wordpress.com>)

Kenmerken voor een 'wicked problem' is dat er meerdere oplossingen mogelijk zijn en dat bij de aanvang van het probleem nog niet duidelijk is welke oplossingen dit zijn. Ontwerpend onderzoek is een manier om wicked problems aan te vliegen. In een ontwerpend onderzoek is meer ruimte voor exploratie en om te dromen. Het gaat erom mogelijke toekomst (oplossingen) voorstelbaar te maken. Dit kan zorgen voor inspiratie en verbeeldingskracht waardoor betrokkenen in het ontwerpproces meer gevoel krijgen bij deze toekomstbeelden. Op deze manier wordt verder gekeken dan waarschijnlijke, wenselijke of realistische toekomst (Daamen & Van der Linden, 2019).

In hoofdstuk 6 van deze masterthesis worden de resultaten gepresenteerd van het ontwerpend onderzoek dat is uitgevoerd om te komen tot een sportvriendelijke leefomgeving binnen stedelijke verdichtingsopgaven.

3.2 De opkomst van sport en de impact op ruimtelijke planning in Nederland

3.2.1 Van de eerste introductie tot commercie in de jaren '90

Sport wordt gezien als een Engelse uitvinding van 'een geregleme³erde en wedstrijdgeoriënteerde vorm van lichaamsbeweging'. Deze vorm van bewegen is grofweg in de tweede helft van de negentiende eeuw komen ov³erwaaien naar Nederland (Van Bottenburg, 1994). Dit gebeurde enerzijds door de introductie van nieuwe bewegingsvormen zoals tafeltennis, rugby en badminton en deels door 'sportificering' van bestaande lichaamsbeweging zoals schaatsen, zwemmen, hardlopen en paardrijden (Hoekman en Van der Poel, 2009).

Rond de eeuwwisseling van 1900 waren er ongeveer 30.000 georganiseerde sportbeoefenaren in Nederland. Op dat moment maakten die voornamelijk nog gebruik van bestaande parkeren, meren en kanalen (Mol, 1998).

Waar de nieuwe vormen van sport overwaaiden uit Engeland werd qua organisatiesysteem³ meer gekeken naar Duitsland en Scandinavië. Op basis van hun voorbeelden werden rond 1850 de eerste gymnastieklokalen gebouwd. Rond 1900 waren er 64 lokalen (Van der Poel, 2001). Door de toenemende vraag naar sport nam ook de vraag naar ruimte toe. Gemeenten begonnen te voorzien in accommodaties voor voetbal en zwemmen, met name omdat de kosten voor deze voorzieningen niet konden worden gedragen door de beoefenaars en hier wel vraag naar was (Vos, 1998; Mol, 1998).

Een stap verder in de tijd wordt in 1965 het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk⁵⁴ opgericht. Hiermee neemt de aandacht voor sport toe en wordt sport ook gezien als welzijnsbeleid. Dit zorgt voor een 'legitim¹⁷ing' van beleidsinvesteringen op lokaal niveau. De oprichting van dit ministerie leidt in 1967 tot de instelling van een subsidieregeling voor overdekte sportaccommodaties. Hiermee start de bouw van een groot aantal sporthallen, zwembaden en sportparken, meestal gebouwd en geëxploiteerd door gemeenten (Van Bottenburg, 1991; Pouw, 1999). Deze sportvoorzieningen werden in de wederopbouwperiode veelal integraal meegenomen in de ontwikkeling van nieuwe wijken. Sport, recreatie en groen was een logische combinatie van voorzieningen in een wijk.

Op regionaal niveau ontwikkelde het Rijk openluchtrecreatie. Door de afgraving van zand uit zandwinputten voor de aanleg van snelwegen en nieuwbouwwijken ontstonden recreatieplassen. Daarnaast werden voor het eerst grote groengebieden bestemd (en ingericht) waar bewoners van de stad konden recreëren. Voor deze gebieden werden bovenlokale recreatieschappen opgericht die voorzagen in beheer en onderhoud (Beckers, 1983). Er ontstond in deze periode⁹⁷ wieso meer aandacht voor ongeorganiseerde sport (sportieve recreatie). Dit is bijvoorbeeld te zien in de ontwikkeling van de Bijlmer in Amsterdam. Hier is geen sportpark te vinden maar wel veel openbaar groen (Hoekman en Van der Poel, 2009).

In de jaren '90 wordt sport steeds meer gezien als een verdienmodel. Er wordt meer aan sportspensering gedaan en dit zorgde voor een groei in de sportmarkt die ook een ruimtelijke weerslag heeft. Leegstaande sporthallen, industriegebieden en bedekte vuilstortplaatsen worden getransformeerd naar fitnesscentra, klimhallen, kunstskibanen, enz.

In Rotterdam worden de eerste stappen gezet om sport ook te zien als middel om sociaal³ samenhang te creëren in achterstandswijken (Hoekman en Van der Poel, 2009). In 1994 wordt zelfs een Ministerie opgezet met Sport in de naam, het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.

Naast het creëren van een topsportklimaat zorgt dit ministerie ook voor de koppeling van doelstellingen op het gebied van welzijn, sociale samenhang, volksgezondheid en nationale trots (Hoekman en Van der Poel, 2009).

3.2.2 Sport en ruimte

Ondanks het oprichten van een ministerie voor sport verslechtert de relatie tussen sport en stedelijke ontwikkeling in de jaren '90. De hoge ambities op het gebied van Wonen en Milieu in de nieuwe Vinexwijken en de hoge grondprijzen zorgen transformatie van sportgrond in bouwgrond en voor 'verdringing' van sport naar de nieuwe randen van de stad. Dit beperkt de stimulering van het gebruik van sportaccommodaties en sport is de dupe van het zogenaamde fenomeen 'restplanologie' (Hoekman en Van der Poel, 2009).

De druk op de stedelijke ruimte heeft echter ook positieve kanten. Multifunctioneel gebruik wordt gestimuleerd in sport- en speelpleinen. De aanleg van Cruiff Courts en Krajicek Playgrounds leidt tot een combinatie van sport, spel en bewegen in de stad, dichtbij huis of bij de school (Breedveld et al., 2009). Dit leidt, gezamenlijk met de decentralisaties van onderwijshuisvesting en welzijnsbeleid tot nieuwe kansen om sportvoorzieningen mee te nemen in het verbeteren van de leefbaarheid (Hoekman en Van der Poel, 2009). Echter worden deze speelpleinen, trapveldjes en gymlokalen vooral gezien als een 'aan wonen gelieerde functie' die daaraan onderhevig is. Deels hoort sport bij recreatie maar recreatieplassen en natuurgebieden zijn voornamelijk gericht op de ontwikkeling van natuurwaarden of de berging van water. Sport wordt in deze voornamelijk gezien als recreatief medegebruik (Oldenboom, 2007). Tot slot zien we in deze tijd de ontwikkeling van sport in de bestemming verkeer (hardlopen en fietsen). De sporter wordt op deze plekken toch vooral gezien als iemand die overlast geeft en/of zorgt voor onveilige situaties.

Ondanks de stroeve relatie tussen sport en ruimte wordt sport wel gezien als een belangrijke reden voor mensen om hun huis uit komen waardoor ontmoeting met anderen mensen uit verschillende maatschappelijke lagen plaatsvindt. Het is daarmee evident dat de relatie tussen sport en ruimtelijke ordening van belang is. Beleidsmedewerkers Sport (en Recreatie) moeten beter (of eerder) aan tafel komen in stedelijke transformatieprocessen en zorgdragen voor een meer sport-inclusieve of bewegingsgeoriënteerde ruimtelijke planning.

3.3 De relatie tussen sport en de openbare ruimte – de 'gezonde wijk'

3.3.1 Inleiding

De Gezondheidsraad verstaat onder een gezonde wijk:

"een wijk waar mensen gemakkelijk lopend en fietsend naar hun werk, school, winkels en sport kunnen. Waar kinderen gezond kunnen opgroeien en gemakkelijk buiten kunnen spelen. Een gezonde wijk heeft een ruim aanbod aan sport, cultuur en groen, dat voor iedereen goed bereikbaar is (TNO, 2010)".

Bij een gezonde wijk is niet alleen het milieutechnische aspect (bijv. geluidshinder of fijnstof) van belang maar ook de beweegvriendelijkheid van de omgeving. De directe woonomgeving moet uitnodigen om te bewegen en te sporten. Hierbij gaat het niet alleen om fysieke component maar ook om de sociale component (aanbod van activiteiten). Vooral sportvoorzieningen in de openbare ruimte kunnen hieraan bijdragen. Zij werken drempelverlagend, bijvoorbeeld voor mensen in achterstandswijken (Van Herpen et al., 2015).

Investeren in een beweegvriendelijke leefomgeving bevordert de actieve leefstijl en daarmee de gezondheid. Uit onderzoek blijkt namelijk dat inwoners uit wijken met meer sportvelden lichamelijk actiever zijn dan inwoners van wijken met minder sportvelden (TNO, 2010). Daarnaast heeft de aanwezigheid van een groene omgeving ook een positief effect op de lichamelijke activiteit van

inwoners. De Vries et al. (2011) toont aan dat kinderen in groenere wijken vaker buiten spelen dan kinderen in minder groene wijken.

De aandacht voor een beweegvriendelijke leefomgeving gaat gepaard met een noodzaak tot kritischer kijken naar het gebruik van grond (en ruimte). Hogere grondprijzen leiden automatisch tot een intensiever gebruik van de grond. Het wordt voor gemeenten daardoor lastiger om bestaande binnenstedelijke sportaccommodaties in stand te houden en/of te investeren in nieuwe voorzieningen. Door de openbare ruimte sportiever in te richten worden zoveel mogelijk mensen uitgenodigd om in beweging te komen (Wiggers, 2011).

Een ander belangrijk element in het stimuleren van sporten in de openbare ruimte is de beleving van de leefomgeving. Beleving wordt gezien als het 4e aanbod in de markt (na commodities, goods en services) en een aantrekkelijke inrichting van de omgeving kan de houding ten aanzien van sporten in de openbare ruimte vergroten (Wiggers, 2011), als ook het dubbelgebruik stimuleren.

In haar onderzoek naar fitnessapparaten in de Haagse openbare ruimte spreekt Wiggers (2011) over verschillende drijfveren die mensen, bedrijven en zelfs samenlevingen kunnen hebben. Wiggers stelt dat bij de keuze hoe de omgeving wordt ingericht kan worden moet worden aangesloten bij de wensen, behoefte en motieven van de gebruikers van deze openbare ruimte.

3.3.2 Anders georganiseerde sport

Wiggers (2011) betoogt dat sinds de eeuwwisseling sprake is van een toenemend maatschappelijk belang van lichamelijke (slankheid), fitheid en gezondheid. Dit belang is een van de oorzaken van een verandering in de wijze waarop we sporten, waarbij fitness, hardlopen en andere nieuwe vormen van sportgemeenschappen in de publieke ruimte aan populariteit zijn gegroeid (Broeke, 2010).

Deze gemeenschappen hebben minder accommodaties en faciliteiten van een vereniging nodig en zijn zelforganiserend (zeker na de introductie van social media en chatapps). Volgens de netwerktheorie zijn deze sporters op zoek naar 'weak ties', verbanden met meerdere sporters en/of sportgroepen die makkelijk opgezocht kunnen worden en ook makkelijk opzegbaar zijn. Er is sprake van een dynamische en flexibele gemeenschap, die zich aanpast aan de vraag en waar weinig gedragsregels gelden. Het netwerk richt zich op doelverwezenlijking (Van Bottenburg e.a., 2006). Deze gemeenschappen worden ook wel informele sportgroepen genoemd. Een informele sportgroep bestaat uit minstens 3 personen die met regelmaat samen sporten, dit zelf organiseren en daarmee geen onderdeel uitmaken van een vereniging of club. Wiggers (2011) heeft onderzocht dat 35% van de sporters in 2011 actief is in een informele sportgroep en dat bijna een derde gebruik maakt van de openbare ruimte om te sporten. Er worden voornamelijk individuele sporten beoefend maar wel in groepsverband. Een groot voordeel voor de deelnemers in een informele sportgroep is de vrijheid om zelf een tijdstip en locatie van sporten te kunnen kiezen met zelfgekozen medesporters. Het belangrijkste motief is sporten samen met anderen (60%) (Wiggers, 2011).

Verwacht wordt dat door de toenemende zelfredzaamheid in onze maatschappij en de behoefte aan eigen initiatief ervoor zorgt dat deze groepen in de toekomst blijven bestaan.

3.4 Sport en stedelijke ontwikkeling

In de vorige paragraaf is stil gestaan bij de relatie tussen sport en de openbare ruimte. Er is een groeiende behoefte aan plekken in de openbare ruimte en een betere integratie van ongeorganiseerd sporten in de planologie van Nederland.

In deze paragraaf sta ik stil bij de relatie tussen sport en stedelijke ontwikkeling. Sport als thema werd sinds de jaren '80 steeds meer gebruikt om identiteit aan steden en plaatsen te geven. Soms succesvol, soms niet.

3.4.1. Stedelijke identiteit door sport

⁸³ Dat er een relatie bestaat tussen sport en stedelijke ontwikkeling is evident. Steden worden geassocieerd met sportteams. Denk aan Ajax Amsterdam, de Chicago Bulls of FC Barcelona. Steden ontlenen op deze manier identiteit aan hun sportactiviteiten. Deze identiteit wordt ook gecreëerd door de organisatie van grote evenementen waarvan de Olympische Spelen de bekendste zijn. Rondom de organisatie van deze evenementen vinden vaak grote gebiedsontwikkelingen plaats. Vaker wel dan niet zorgde deze ontwikkelingen voor zorgen op het gebied van duurzaamheid en efficiënte inzet van overheidsmiddelen. Tevens leidde deze 'sportieve' stedelijke ontwikkelingsprocessen vaker tot voordelen voor de stedelijke elite in plaats van een gebalanceerde toegevoegde waarde voor alle inwoners van een stad (Dickson & Zhang, 2020).

3.4.2 De wijk als centraal punt voor stedelijke ontwikkeling in relatie tot sport

Naar de kleinschalige relatie tussen sport en stedelijke ontwikkeling is veel minder onderzoek gedaan. Uit onderzoek blijkt wel dat het inrichten van openbare ruimte waar gesport en gerecreëerd wordt als aantrekkelijk wordt ervaren en onderzoek wijst tevens uit dat het groen en gezond inrichten van de openbare ruimte bijdraagt aan een gezondere leefstijl (Van den Berg et al., 2015, Leal & Chaix, 2011 en Gilchrist & Wheaton, 2017).

Omdat er nog weinig onderzoek is gedaan is het interessant om sport op het schaalniveau van de wijk te onderzoeken. De stadsontwikkeling na de Tweede Wereldoorlog (ook wel wederopbouw genoemd) werd ook gekenmerkt door een dominante rol voor de wijk. In de wijk woonde het modelgezin dat in de wijk in haar dagelijkse behoeften kon voorzien op het gebied van zorg, onderwijs, boodschappen, sport en recreatie. Hieruit volgt bijvoorbeeld ook de benaming van veel voetbalclubs (Rivierwijkers, HVV Laakwijk, ²² Flats Zeist Oost, enz.). Door zowel technologische als maatschappelijke ontwikkelingen nam de relatie tussen het individu en de directe leefomgeving af en werden ruimtelijke problemen complexer en op een hoger schaalniveau aangevlogen (Majoer & Smit, 2019).

Recent is echter een trend waarneembaar waarbij de focus op de wijk weer in trek is. Gebleken is dat de lokale leefomgeving ⁴³, ondanks eerder genoemde individualisering en digitalisering nog steeds de plek is waarbinnen een groot deel van het dagelijks leven zich afspeelt ¹⁰². Onder het mom van 'eigen initiatief' en directe resultaten keren gemeentes buurtbudgetten uit voor het onderhoud van de openbare ruimte. Er wordt samen geïnvesteerd in energie en de veiligheid op straat wordt verbeterd door buurtwhatsappgroepen (Majoer & Smit, 2019). Er is echter sprake van 'ongelijke geografie'. In sommige buurten zijn bewoners en ondernemers prima in staat zelf initiatieven te nemen en zelf budgetten te organiseren. In de wijken waar de nood het hoogst is, lukt dit helaas vaak niet (Uitermark, 2014).

En die wijken, dat zijn vaak de wijken die in de wederopbouw grote sportcomplexen toegewezen hebben gekregen die in de huidige verdichtingsopgaven zorgen voor inefficiënt ruimtegebruik. Ze worden voornamelijk alleen gebruikt als verenigingen de complexen huren voor hun sportactiviteiten (avonden en weekenden).

Om te komen tot een nadere analyse van de relatie tot sportvoorzieningen ⁴ in de wijk wordt gebruik gemaakt van de 4 verschillende niveaus van sportvoorzieningen die Verkoeijen (2010) onderscheidt:

- 1) *Wijksportvoorzieningen*: Trap- en speelveldjes die voornamelijk door kinderen uit de wijk worden gebruikt.

- 2) *Stadsvoorzienende sportvoorzieningen*: Sportvoorzieningen die veelal liggen in een wijk maar een doelgroep hebben die breder is dan de wijk. Hebben weinig relatie met de wijk en worden voornamelijk als overlast ervaren (parkeerdruk, geluidsoverlast, enz.)
- 3) *Perifere sportvoorzieningen*: Sportvoorzieningen die als gevolg van centralisatie en schaalvergroting naar de rand van de stad of naar bedrijventerreinen zijn verplaatst. Hebben geen directe relatie met de omgeving.
- 4) *Regionale/landelijke sportvoorzieningen*: Voorzieningen die zich richten op een hoger competitieniveau. Kennen op piekmomenten een grote belasting voor de omgeving maar hebben daarbuiten vaak een uitgestorven karakter

Alleen in het geval van de wijkssportvoorzieningen is sprake van een positieve relatie tussen de voorziening en de buurt/wijk. In alle andere gevallen wordt de voorziening gezien als een 'noodzakelijk' stedelijk kwaad dat ergens heeft moeten landen.

Verkoeijen (2010) stelt verder salniettemin dat:

"Onderzoek heeft aangevond dat sportvoorzieningen een positief effect hebben op de sociale en financiële aspecten van de omliggende woonwijk hebben. Zo wordt erkend dat sport en sportvoorzieningen kunnen bijdragen aan de binding met de wijk, de sociale cohesie en het betrekken van bewoners bij hun omgeving. Bovendien hebben sportvoorzieningen invloed op de mate van beweging van de bewoners en de daarmee samenhangende gezondheid van de bewoners."

Ander onderzoek wijst uit dat in wijken met lagere inkomens en wijken met minder voorzieningen om te sporten het blijkt dat de bewoners ook in lage mate deelnemen aan fysieke activiteiten (zoals sporten). Dit komt met name door lage investeringen in wijkvoorzieningen, in groen en in sport- en recreatie-infrastructuur (Burillo et al., 2010).

Deze constatering is opvallend. Alhoewel er slechts een beperkte relatie lijkt te bestaan tussen sportvoorzieningen en de wijk blijft toch dat de aanwezigheid ervan positief bijdraagt of het ontbreken ervan negatief. Dit kan suggereren dat het hier met name gaat om openbaar toegankelijke sportvoorzieningen of om sportvoorzieningen die direct eigendom zijn van een wijk (bijv. een tennisbaan of een gymzaal). Deze voorzieningen komen wellicht vaker terug in sterkere zelforganiserende wijken.

Het is voor gemeenten derhalve evident om op wijkniveau te blijven inspelen op nieuwe sportbehoefte en om onderzoek te doen en proberen te voorspellen (forecasts) welke activiteiten mensen willen ontplooiën. Door hier continu aandacht aan te schenken kunnen multidisciplinaire voorzieningen worden ontwikkeld, die bij kunnen dragen aan een toename van deelname in lichamelijke beweging (Burillo et al., 2010).

3.5 Conclusie

Doormiddel van deze literatuurstudie worden de eerste twee deelvragen van dit onderzoek beantwoord.

Deze eerste deelvraag luidt als volgt:

Op welke wijze heeft ruimte voor sport in de openbare ruimte zich ontwikkelt en hoe wordt sportruimte traditioneel ingepast in binnenstedelijke verdichtingsopgaven?

Processen van gebiedsontwikkeling worden in steeds grotere mate gekenmerkt door een toenemende complexiteit. Deze complexiteit uit zich op verschillende vlakken: het proces van de

ontwikkeling, de maatschappelijke vraagstukken die moeten worden opgelost en de wijze van financiering en regulering. Door deze opeenstapeling van complexiteit wordt gebiedsontwikkeling omschreven als een 'wicked problem'. In een wicked problem is het vooraf lastig vast te stellen wat de oplossing moet zijn, het vraagt vaak een aanpak die door verschillende abstractieniveaus (ruimtelijke schalen, sectoren en belangen) heen kan kijken en deze niveaus tracht te integreren. Erkenning van deze complexiteit is van belang bij het zoeken naar oplossingen voor inbedding van sporten in de openbare ruimte. Deze complexiteit vraagt enerzijds voor een vernieuwende kijk naar inpassing van sport in verdichtingsopgaven en anderzijds voor een betere inbedding van de sportvraag in de openbare ruimte.

De Nederlandse sportontwikkeling heeft zowel van het Verenigd Koninkrijk als van Duitsland en Scandinavië goede voorbeelden overgenomen. De planmatige aanpak heeft in de jaren '50 en '60 geleid tot een integrale aanpak van sportaccommodaties in gebiedsontwikkelingen. Sport, recreatie en groen was een logische combinatie van voorzieningen in een wijk. Vanaf de jaren '70 ontstaat er ook meer aandacht voor recreatieve sport. Er worden plassen en groengebieden ingericht om te recreëren. Ook de aandacht voor groengebieden in de stad neemt toe wat leidt tot nieuwe parken. Vanaf de jaren '90 wordt sport ook gezien als een belangrijk element in het welzijn van de mens. Dit zorgt voor een koppeling van doelstellingen op het vlak van welzijn, sociale samenhang, volksgezondheid en nationale trots.

Parallel daaraan wordt eind jaren '90 ook duidelijk dat sport en gebiedsontwikkeling steeds lastiger samen gaan. Door de hoge grondprijzen in de stad is het aantrekkelijk sportgrond te transformeren naar woningbouw en de sportaccommodaties naar de randen van de stad te 'duwen'. Hier komt de complexiteit van gebiedsontwikkeling in relatie tot de sportopgave voor het eerst aan bod.

De tweede deelvraag luidt:

17

Wat is het belang van sport voor stedelijke ontwikkeling op macroniveau en microniveau?

Op macroniveau is er een duidelijke relatie tussen sport en stedelijke ontwikkeling. Steden ontleen identiteit aan hun sportactiviteiten. Dat kan zijn in de vorm van een sportteam verbonden aan een stad maar ook door de organisatie van grote evenementen, waarvan de Olympische Spelen de bekendste zijn. Rondom de organisatie van deze evenementen vinden vaak grote gebiedsontwikkelingen plaats. Alhoewel er een positieve connotatie hangt aan de organisatie van deze grote evenementen kosten ze vaak ook veel gemeenschapsgeld en is de bouw van stadions en Olympische dorpen weinig duurzaam.

Ondanks de stoeve relatie tussen sport en ruimte op microniveau wordt sport wel gezien als een belangrijke reden voor mensen om hun huis uit komen waardoor ontmoeting met anderen mensen uit verschillende maatschappelijke lagen plaatsvindt. Het is daarmee evident dat de relatie tussen sport en ruimtelijke ordening van belang is. Dit wordt ook zichtbaar in de gezonde wijk. Planologisch wordt steeds meer aandacht besteed aan het gezonde alternatief voor de auto (of het OV).

De aandacht voor de gezonde wijk staat niet op zichzelf. Er is een eind jaren '90 een groeiend maatschappelijk belang voor lichamelijke gezondheid en fitheid waarneembaar. Dit leidt tot andere vormen van sporten (fitness, hardlopen, bootcampen). Deze vormen zijn zelforganiserend en hebben minder behoefte aan accommodaties. Verwacht wordt dat door de toenemende zelfredzaamheid in onze maatschappij en de behoefte aan eigen initiatief ervoor zorgt dat deze groepen in de toekomst blijven bestaan. Om dit te stimuleren zijn voorzieningen op wijkniveau van belang. Onderzoek heeft uitgewezen dat deze voorzieningen een positieve relatie kennen met de buurt (in tegenstelling tot bijv. grote sportaccommodaties).

Het is daarom voor gemeenten evident om op wijkniveau te blijven inspelen op nieuwe sportbehoefte. Op deze manier kunnen multidisciplinaire voorzieningen worden ontwikkeld, die bij kunnen dragen aan een toename van deelname in lichamelijke beweging. In het volgende hoofdstuk wordt omschreven hoe de G4 op dit moment probeert hier reeds invulling aan te geven.

4. Ervaringen bij inrichting van sportvriendelijke stedelijke omgeving uit de praktijk

In dit hoofdstuk wordt de theorie die is gepresenteerd in hoofdstuk 3 aangevuld met ervaringen uit de praktijk. Verschillende gemeenten hebben al op kleine schaal geëxperimenteerd met de inrichting van een sportvriendelijke leefomgeving. In dit hoofdstuk analyseer ik eerst het sportbeleid in relatie tot ruimtelijke ontwikkeling van de 4 grootste gemeenten van Nederland.

93 Vervolgens wordt aan de hand van enkele voorbeelden ervaringen gedestilleerd voor het ontwerpend onderzoek.

4.1 Beleidsanalyses sport en gebiedsontwikkeling G4

Zoals in de inleiding beschreven ligt de aanleiding voor dit onderzoek in de veronderstelling dat gemeenten een traditionele benaderwijze hanteren bij de invulling van sportbehoeften bij gebiedsontwikkelingen of verdichtingsopgaven. In deze paragraaf onderzoek ik voor de 4 grootste Nederlandse gemeenten welke beleidsstukken er zijn ten aanzien van dit onderwerp en of er op andere manieren invulling wordt gegeven aan maatschappelijke sportbehoeften bij gebiedsontwikkeling.

4.1.1 Gemeente Utrecht

In de Sportnota 2017-2023 Utrecht Sportief en Gezond wordt erkend dat steeds meer mensen gebruik maken van de openbare ruimte om te sporten. Multifunctioneel gebruik wordt gestimuleerd door bij de (her)inrichting van openbare ruimte mogelijkheden voor multifunctioneel gebruik te creëren, waaronder voor bewegen en sporten (Gemeente Utrecht, 2016). In de sportnota wordt geen koppeling gemaakt tussen de verdichtingsopgaven en een andere inzet van normering bij het toevoegen van woningen.

De gemeente Utrecht heeft in 2017 het beleidsstuk Capaciteitsbehoefte Sport 2018-2030 opgesteld. Om de verwachte groei naar meer dan 400.000 inwoners in 2030 te kunnen opvangen is een plan van aanpak nodig voor extra ruimte voor binnen- en buitensport (Gemeente Utrecht, 2017). De Capaciteitsbehoefte is participatief opgesteld, in samenwerking met verenigingen, sportbonden en VSU (Vereniging Sport Utrecht) en gaat concreet in op de capaciteitsbehoefte voor binnensport (sporthallen) en veldsport (hockey, voetbal en in mindere mate tennis).

Bij de capaciteitsberekeningen wordt met name ingezet op uitbreiding capaciteit (extra velden en/of binnenruimtes). In mindere mate wordt onderzocht waar de transformatie van natuurlijk gras naar kunstgras kan bijdragen. Ondanks dat wordt onderkend dat voetbal een 'inefficiënte manier' van gebruik van de sportvelden is, wordt slechts 1 zin gewijd aan ruimte bieden aan anders georganiseerde sport. Die luidt als volgt:

7 "Tot slot willen we samen met de sportverenigingen ervoor zorgen dat de sportparken ruimte bieden voor anders georganiseerde sport, startpunt zijn voor looproutes en ruimte bieden aan nieuwe sporten" (Gemeente Utrecht p.12, 2017).

Alhoewel concrete invulling van een sportvriendelijke leefomgeving ontbreekt bestaat in ieder geval de notie dat de huidige sportcomplexen kunnen worden ingezet om anders georganiseerde sport te faciliteren. Tevens wordt onderkend dat de ruimte in verdichtingsgebieden schaars is en er geen ruimte is voor veldsporten.

7 4.1.2 Gemeente Den Haag

De gemeente Den Haag heeft 2 beleidsstukken vastgesteld die invulling geven aan de sportcapaciteitsbehoefte, te weten:

- Haagse Referentienormen Maatschappelijke Voorzieningen (2021)
- Ruimte voor georganiseerde sport in Den Haag (2020)

In de Haagse referentienormen wordt nader in gegaan op de capaciteitsbehoefte die hoort bij de groei van de stad voor onderwijs, sport, cultuur, groen, zorg, welzijn en andere soorten voorzieningen naarmate er inwoners in Den Haag bijkomen (Gemeente Den Haag, 2021). Ze zijn een belangrijke schakel om de Haagse gebiedsontwikkelingen integraal aan te pakken en geven inzicht in welke voorzieningen toegevoegd moeten worden en welk ruimtebeslag daarbij hoort.

Ten aanzien van sport is een tabel opgenomen die aangeeft hoeveel speelveldjes, sporthallen, zwembaden en buitensportlocaties (veldsporten), inclusief brutoruimte (parkeren e.d.) er nodig zijn per X aantal inwoners of woningen. Ook voor sporten in de openbare ruimte is een referentienorm ontwikkeld. Tevens is een ambitie opgenomen. Deze luidt als volgt:

“Sport is een onderdeel van de totale openbare ruimte die voor gebruik (sgroen) wordt ingericht, 15 arbij uitgegaan wordt van minimaal 1.000 m2 voor sport, spelen en bewegen per 1.000 woningen. In 2040 kan iedereen binnen een straal van 1 km rond zijn huis een gelegenheid vinden om te sporten in de openbare ruimte. Routes en rondjes worden waar mogelijk aan elkaar verbonden waardoor de wandelaar, de korte én de lange afstand sporter gemakkelijk zijn weg vindt.”

Alhoewel er wel een concrete norm is opgenomen wordt hier enigszins ‘vals gespeeld’. Geredeneerd wordt dat de aanwezige of aan te leggen groene ruimte ook gezien mag worden als sportruimte in de openbare ruimte. Er is vanzelfsprekend een relatie tussen beide maar niet alle groene ruimte kan als sportruimte worden gebruikt. Sterker nog, in sommige gevallen werkt dit juist conflicterend. Bovendien wordt de norm voor sporten in de openbare ruimte als aanvullend gezien op de sportbehoefte in sporthallen, zwembaden en buitensportlocaties en niet als vervangend of complementair.

72
In het document Ruimte voor georganiseerde sport in Den Haag (Mulier instituut, 2020) wordt, vergelijkbaar met de Capaciteitsbehoefte Sport 2018-2030 van de gemeente Utrecht, 15 een analyse gemaakt van de aanwezige binnen- en buitensportlocaties en de verwachte krapte als gevolg van de groei van de stad. Alhoewel er uitgebreide analyses worden gemaakt van hoeveel % van de sporters individueel, ongeorganiseerd of ander georganiseerd sport en van welk type accommodaties sporters gebruik maken (bijvoorbeeld ook parken en water) wordt niet ingegaan op de capaciteitsbehoefte in deze ‘alternatieve locaties’. Gezien het groeiende aandeel van sporters dat alleen, ongeorganiseerd of anders georganiseerd sport is dat een gemiste kans.

In de nadere capaciteitsanalyse van voetbal- en hockeyvelden wordt ook hier geconstateerd dat er sprake is van piekmomenten op de zaterdag. Er worden geen suggesties gedaan om de beschikbare ruimte buiten deze momenten om anders in te zetten.

4.1.3 Gemeente Rotterdam

Ook in de gemeente Rotterdam zijn er twee beleidsstukken die nader ingaan op de sportbehoefte/capaciteitsbehoefte bij stedelijke ontwikkelingen. Het betreft:

- De Sportnota 2021: Rotterdam, Wereldse Sportstad
- Referentiewaarden Maatschappelijke Voorzieningen 2021

In de Sportnota omschrijft de gemeente de doelen en ambities voor de komende jaren. Deze doelen zijn voor een groot deel gericht op bevordering en stimulering sportdeelname in zoveel mogelijk lagen van de bevolking. Op pagina 30 is een kopje besteed aan ‘ongeorganiseerd sporten’.

Onderkend wordt dat het in opkomst is en dat de openbare ruimte zo dient te worden ingericht dat ook deze tak van sport bevordert en gestimuleerd wordt (Gemeente Rotterdam, 2021a).

Via het programma Rivieroevers¹⁰ wil de gemeente¹⁰ meer aantrekkelijke groene routes creëren voor recreatief en sportief gebruik. In 2026 dient de Rotterdamse openbare ruimte niet alleen prettig te zijn ingericht voor functionele verplaatsing¹⁰ maar ook voor recreatieve en sportieve activiteiten. Door een koppeling van de Sportnota aan de visies op Openbare Ruimte en Kom maar naar buiten!, de Rotterdamse Mobiliteitsaanpak, Rotterdam Loopt 2025, Fietskoers 2025 en het programma Rivieroevers probeert Rotterdam nu al actief te werken aan een sportvriendelijke leefomgeving. In het document Referentiewaarden Maatschappelijke Voorzieningen 2021 worden, vergelijkbaar met de gemeente Den Haag, kengetallen gepresenteerd voor voorzieningen gekoppeld aan inwoners en/of woningen. De waarden zijn gekoppeld aan een handig rekenmodel waarbij een ontwikkelaar direct ziet hoeveel m2 sportruimte omgezet in sportterrein, sporthallen, zwembaden en speelplekken er moeten worden gecreëerd (Gemeente Rotterdam, 2021b).

De gemeente Rotterdam heeft een duidelijke visie op sporten in de openbare ruimte en lijkt daarmee verder dan de gemeenten Utrecht en Den Haag. Desalniettemin, wordt ook in Rotterdam nog geen alternatief geboden voor de invulling van m2 sportruimte in gebiedsontwikkelingen.

4.1.4 Gemeente Amsterdam

In de gemeente Amsterdam is in 2016 de Sportvisie 2025 De Sportieve Stad vastgesteld. In de sportnota wordt erkend dat de benodigde sportruimte als gevolg van de groei van de stad met 50.000 extra woningen niet volledig kan worden gefaciliteerd. Dit leidde in het verleden al tot problemen en dat zal bij een verdichtende stad niet anders⁴⁰ zijn. Daarom heeft Amsterdam een sportnorm geïntroduceerd. Deze norm is verwerkt in de Amsterdamse referentienorm voor maatschappelijke voorzieningen, groen en spelen (Gemeente Amsterdam, 2018). Vergelijkbaar met de referentienormen in Den Haag en Rotterdam wordt ook in dit beleidsstuk het aantal woningen omgezet in m2 sportruimte (binnen en buiten).

⁷ de Sportvisie wordt daarnaast ingezet op stimuleren van sporten in de openbare ruimte en de integratie van sportfaciliteiten in het groen, op en aan het water en het identificeren en inrichten van aantrekkelijke en populaire routes in de stad (Gemeente Amsterdam, 2016). De ontwikkeling van sportroutes moet terugkomen in de Hoofd Sport en Bewegestructuur (HSB). Deze is op moment van schrijven niet gepubliceerd.

4.1.5 Conclusie

In alle gemeenten is sprake van een duidelijke toekomstvisie op het gebied van sport. Onderkend wordt dat sporten zich niet meer beperkt tot sporthallen, zwembaden en veldsporten maar dat in steeds grotere mate de openbare ruimte hiervoor wordt benut. De inzet van de openbare ruimte om te sporten wordt omarmd, mede ook omdat traditionele wijzen van ruimtelijke invulling van sportbehoefte niet meer kan in de verdichtende stad.

De gemeente Rotterdam erkent¹⁶ dat het gebruik van de openbare ruimte onder druk staat en dat sporten hierin in conflict kan staan¹⁰⁰ met ander gebruik van de openbare ruimte (functioneel, ecologisch, enz.) en ambieert om de ruimte zodanig in te richten dat multifunctioneel gebruik mogelijk is.

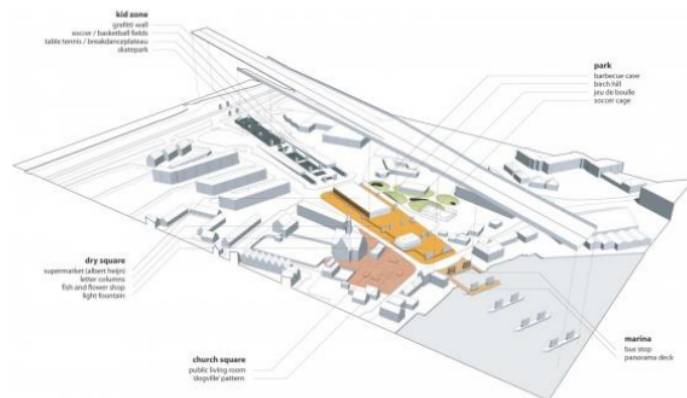
Tevens wordt in alle gemeenten onderkend dat de sportcomplexen piekmomenten hebben en buiten deze momenten slecht worden gebruikt. Dit leidt tot een inefficiënt gebruik van publieke ruimte. Alhoewel er wel wordt nagedacht over het openstellen van gemeentelijke sportcomplexen in dit op klein schaalniveau ook al gebeurt leidt dit nog niet tot meer gewenst gebruik. Dit kan komen doordat

er te weinig richtbaarheid aan wordt gegeven. Het is ook mogelijk dat de sportcomplexen nog onvoldoende zijn opgenomen in sportroutes of nog niet aantrekkelijk zijn voor anders georganiseerde sporten.

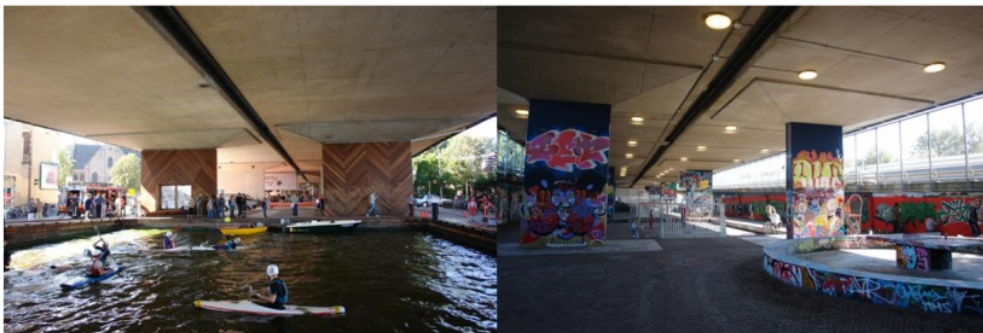
4.2 Ervaringen en voorbeelden uit andere (internationale) steden

Ter voorbereiding op het ontwerp onderzoek worden ook nog enkele voorbeelden van een sportvriendelijke leefomgeving in andere steden benoemd. Het is nadrukkelijk de bedoeling om aan de hand deze voorbeelden inspiratie en ervaring op te doen. Er wordt geen wetenschappelijke analyse en/of casestudy uitgevoerd.

4.2.1 A8ernA (Koog aan de Zaan)

In Koog aan de Zaan is een verlaten gebied onder de snelweg A8 omgebouwd tot aantrekkelijke verblijfplaats. Door het gebied te transformeren van een desolate parkeerplaats naar een mixed use gebied is waarde toegevoegd aan het gebied en ruimte ontstaan voor sporten in de openbare ruimte. Daarnaast is de verbinding hersteld tussen de leefomgeving aan de ene zijde en de leefomgeving aan de andere zijde van de snelweg. In het programma onder de snelweg zijn te vinden: verschillende loveseats, een skatepark, een breakdance-podium, tafelvoetbal, een hardcourt voetbalveld en basketbalveld, een mini-haven voor roeiboten en kajaks en een groene heuvel met voetbalkooi om de overgang naar bestaande stad te begeleiden (Architonic, 2022).

Bron: Architonic, 2022

4.2.2 Sports Facilities Master Plan Singapore

Singapore is een stad- en eilandstaat. Het land wordt gekenmerkt door de schaarse ruimte. Om tegemoet te komen aan de bevolkingsgroei en de gewenste economische groei wordt enerzijds zoveel mogelijk land gewonnen op zee en anderzijds zo efficiënt mogelijk omgegaan met de beschikbare ruimte. In die laatste zin kan Singapore dus als voorbeeld dienen voor het onderwerp van deze scriptie. Hoe is Singapore omgegaan met sportontwikkeling en hoe past het deze in in de drukke openbare ruimte.

In 2012 heeft Sport Singapore een masterplan opgesteld om te zorgen voor een adequate verdeling van sportinfrastructuur. Dit heet het Sport Facilities Master Plan (SMFP). Het SFMP kent 4 niveaus van sportinfrastructuur, waarbij het eerste niveau gaat om topsportinfrastructuur en het vierde niveau om buurtsportinfrastructuur. In dat vierde niveau worden 'dual-use schemes' (DUS) en 'Sport-in-Precinct facilities' (SIP) ontwikkeld. DUS is een samenwerking met het Singaporese Ministerie van Onderwijs waarbij schoolsportfaciliteiten zoals sporthallen, gymzalen en schoolpleinen tijdens weekavonden en weekenden worden geopend voor publiek gebruik. Hierdoor zijn er 300 extra faciliteiten geopend. Gezamenlijk met de realisatie van SIP faciliteiten in lokale buurten wordt multi-gebruik gestimuleerd en kan een ongestructureerde vorm van spelen en sporten voor kinderen en zelf-organiserende groepen vorm worden gegeven (Yin, 2020).

Bron: Yin, 2020

Yin (2020) concludeert dat Singapore sportplekken als veel meer ziet dan alleen voor sport-enthousiastelingen. Het zijn plekken van sociale netwerken waar mensen elkaar ontmoeten en waar kinderen zich (sociaal) kunnen ontwikkelen.

Om dit te bevorderen wordt niet alleen invulling gegeven aan een sportklimaat maar wordt ook gekeken naar een combinatie van sporten en passend aanbod van eten & drinken. Dit draagt bij aan een betere ervaring van sporten of bewegen. De volgende stap is het verbinden en integreren van wandel- en fietspaden aan deze plekken en de inzet van 'smart technology' om de sportervaring te verbeteren en te stimuleren. Dit is al bewerkstelligd in het ontwerp van Kallang Alive (zie figuur hieronder).

Bron: Asiaone, 2022

Door de actieve rol die de overheid speelt in het faciliteren van sport en bewegen voor iedereen heeft een shift plaatsgevonden in de rol die traditionele sportclubs spelen. Er zijn door de staat gefinancierde programma's en faciliteiten ontwikkeld waardoor de traditionele verenigingen zijn aangepast en/of waardoor nieuwe verenigingen zijn ontstaan. Waar sporten vroeger alleen bestemd was voor de elite is er door het masterplan sprake van '*Sport without Boundaries*' (Chew et al, 2017).

4.2.3 Sporten in de openbare ruimte in Lyon

10

Het Franse Ministerie van Sport heeft een raamwerk ontwikkeld voor de rol van de lokale overheid in de ontwikkeling van sporten in de openbare ruimte. Op dit moment vindt 46% van de sportactiviteiten plaats buiten georganiseerde accommodaties, verenigingen, etc. Hierdoor verplaatst het sporten zich naar:

- Openbare ruimte die hier niet voor is uitgerust (straten, pleinen, bankjes, enz.)
- Parken en recreatieplekken
- Openbare sportplekken (zoals skateparken, speeltuinen, voetbalpleintjes)

(Ministère des Sports, 2018)

Op basis van internationale en nationale voorbeelden zijn handreikingen gedaan voor andere steden om sporten in de openbare ruimte te stimuleren en beter te integreren. Een sterk nationaal voorbeeld hierin is Lyon. Lyon heeft op 4 belangrijke punten een bijdrage geleverd aan deze ontwikkeling:

1) Wandel en hike-paden

De stad Lyon heeft een reeks aan wandelgidsen uitgebracht die voorzien in een brede selectie aan routes in de omgeving van Lyon. De meeste wandelingen zijn goed bereikbaar met openbaar vervoer. Tijdens de wandeling wordt meer informatie geleverd over het erfgoed, het landschap en de natuur. Het doel is om bewoners aan te zetten te bewegen en meer te weten te komen over de plek waar ze wonen.

2) De enforme@Lyon app

Aan de hand van de app (die door de stad zelf is ontwikkeld) worden verschillende plekken en elementen in een stad getransformeerd naar uitgestrekte sportgronden. Straatmeubilair wordt gebruikt voor fitness en bodybuilding en er zijn verschillende circuits voor verschillende niveaus door de stad uitgezet. Terugkerende gebruikers krijgen nieuwe oefeningen om hun fysiek en conditie te verbeteren en de app combineert sporten met aandacht voor erfgoed en geo-tracking.

3) De CAUE circuits

Om bewegen te stimuleren werken verschillende afdelingen en organisaties samen. Zo heeft ook de Conceil d'Architecture d'Urbanisme et de l'Environnement (CAUE) een tiental erfgoed wandelingen uitgezet die bewegen combineren met de stad ontdekken.

4) Openbare sportfaciliteiten en -voorzieningen

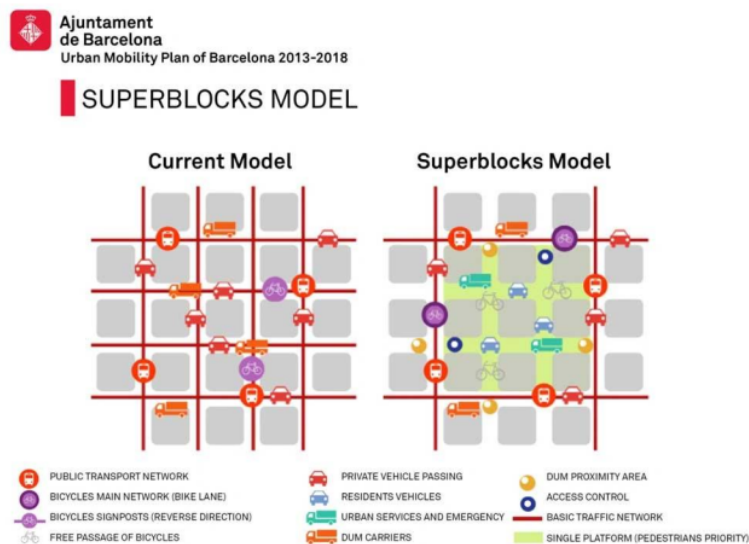
Tot slot, door de hele stad zijn fitness- en streetworkout-voorzieningen geplaatst. Dankzij deze fitnesszones, heeft de lokale bevolking geen ondersteuning nodig om sport te beoefenen. Lyon beschikt over een tiental sportzones van dit type. Vooral de voorzieningen langs de Rhône zijn populair bij informele sportgroepen (Paysalia, 2022).

4.2.4 Superblocks in Barcelona

Tot slot wordt hier het voorbeeld van Superblocks in Barcelona besproken. Alhoewel de Superblocks niet direct een toepassing van sporten in de openbare ruimte zijn, is de ontwikkeling toch interessant voor dit onderzoek. De ruimte die wordt benut om te recreëren kan ook worden ingezet voor sport.

stad Barcelona hanteert sinds enkele jaren het concept 'Superblocks' in hun stad. Wat startte als pilot in 2017 in de wijk Poblenou wordt nu stadsbreed uitgevoerd. Het doel van de Superblocks is om een 'modal shift' te stimuleren (minder auto's, meer voetgangers en fietsers in de wijk en beter openbaar vervoer) (Archined, 2023).

In onderstaande visualisatie staat het concept vereenvoudigd weergegeven.

Bron: www.archined.nl (2022)

Binnen een 'superblock' van 9 kleinere blokken wordt de openbare ruimte teruggegeven aan de voetganger, de fietser en de recreant. Hoewel Superblocks dus als doel had de 'modal shift' te stimuleren, ontstonden er onverwachte neveneffecten. Bewoners van de buurten begonnen de nieuwe ruimte toe te eigenen voor verblijf in plaats van verplaatsing. Mensen ontmoetten elkaar op straat, gingen samen wandelen of sporten.

Deze straten bieden ruimte waar leven kan ontstaan. De gemeente is zich ervan bewust dat dit soort plekken soms ook voor geluidsoverlast kunnen zorgen, maar als stad vinden ze de democratiserende functie het belangrijkste (Archined, 2023).

Barcelona Superilôt de Sant Antoni 94 33 (2022)

Bron: Archined, 2023

Ook de wijze van implementatie is interessant voor dit onderzoek. Er wordt gebruik gemaakt van een strategie genaamd 'tactical urbanism' of 'pop-up urbanism'. De aanpassingen naar een Superblock worden stap voor stap gedaan. Er wordt gestart met alleen grafische aanpassingen op straat. Vervolgens wordt groen en straatmeubilair op de straat gezet en wordt gemonitord hoe de aanpassingen worden ontvangen. Zo wordt er steeds een stapje verder gegaan met tijdelijke maatregelen. Steeds weer evaluerend en passend op de situatie.

4.2.5 Conclusie

De verschillende voorbeelden tonen aan dat door de incorporatie van sport in gebiedsontwikkelingen waarde wordt toegevoegd aan de openbare ruimte. In Koog aan de Zaan leidde dit zelfs tot een verbinding van twee gebieden die vooraf sociaal waren gescheiden.

Meer beleidsmatig kan worden geleerd dat overheidssturing op sport noodzakelijk is in dichtbevolkte gebieden waar de concurrentie op ruimte groot is. Dit draagt niet alleen bij aan het uitoefenen van sport (gezonde leefstijlen) maar zorgt ook voor ontmoeting (versterking sociale netwerken). Door de komst van smart technology kan in deze gebieden (Singapore) nu de volgende stap worden gezet naar integratie van sport in het alledaagse leven.

Ook Lyon heeft op een hoger abstractieniveau beleid gemaakt voor de integratie van sporten en bewegen in de openbare ruimte. Door de creatie van een aaneensluitend sportnetwerk van paden,

cultuur en fitnesslocaties in combinatie met een sport-applicatie wordt de burger een pakket aan laagdrempelige sportactiviteiten aangeboden (en geïncorporeerd in de openbare ruimte). Tot slot, tonen de Superblocks in Barcelona aan dat het mogelijk is om de openbare ruimte terug te geven aan de bewoners/verblijvers. De strijd om de ruimte krijgt daarmee een nieuwe dimensie. Ook de wijze waarop is leerzaam. Starten met kleine ingrepen en continu evalueren.

Deze voorbeelden tonen aan dat in de Nederlandse planningscontext (en daarmee ook in de stedelijke verdichtingsopgaven) kansen liggen om op een andere manier naar sporten in de openbare ruimte te kijken.

5. Uitgangspunten 'mixed method' onderzoek

5.1 Inleiding

Op basis van het theoretisch kader, de voorbeelden uit hoofdstuk 4 en de aanwezige hiaten in het beleid van de grote Nederlandse steden wordt in dit hoofdstuk een opzet gebouwd voor het mixed method onderzoek. Het empirisch deel van deze scriptie bestaat uit een ontwerpend onderzoek en een toets aan de praktijk doormiddel van drie interviews.

101 Aan de hand van een concrete casus (de verdichtingsopgave Den Haag Zuidwest) wordt in het ontwerpend onderzoek getracht een oplossing te vinden voor de eerder omschreven impasse waarin gebiedsontwikkeling en sport zich bevinden.

Doormiddel van literatuur is reeds aangetoond dat sport een steeds belangrijker onderdeel is van gebiedsontwikkeling. Niet alleen voorwaarden stellend (hoeveel m2 sportruimte is nodig), maar ook gebiedsversterkend: het zorgt voor gezondere bewoners, bevordert interactie, kan goed gecombineerd worden met andere versterkende elementen (groen en recreatie) en creëert levendige plekken.

Tevens is aangetoond op welke wijze sport zich heeft ontwikkeld, met name het laatste decennium is een trend waarneembaar waarbij ongeorganiseerd en/of informeel sporten aan populariteit wint ten opzichte van sporten in club- of verenigingsverband (NOC NSF, 2021).

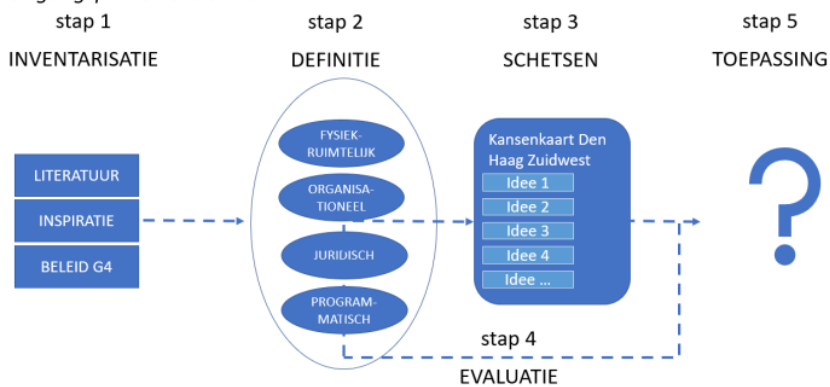
Beide waarnemingen vragen om een betere inbedding van informeel sporten in zowel de fysieke openbare ruimte als in het planproces. Met name aan dat laatste schort het nog. De beleidsanalyse van de G4 heeft aangetoond dat er wel aandacht is voor informeel sporten maar dat hiervoor nog geen normatieve getallen beschikbaar zijn.

5.2 Opzet ontwerpend onderzoek

Aan de hand van een sessie met experts uit verschillende werkvelden wordt getracht een raamwerk voor de aanleg van informele sportvoorzieningen in de openbare ruimte te creëren en daarmee een bijdrage aan en nieuwe implementatiewijze van sport in stedelijke verdichtingsopgaven.

Onderstaand is visueel weergegeven hoe wordt getracht te komen tot een oplossing van de probleemstelling.

Figuur 2 Uitgangspunten onderzoek

82 *elstelling*

De hoofdvraag van dit onderzoek luidt “Op welke wijze is een nieuwe implementatie van sportnormen mogelijk om een sportvriendelijke leefomgeving in te bedden in binnenstedelijke verdichtingsopgaves?”

Doormiddel van literatuuronderzoek is antwoord gegeven op de eerste twee onderzoeksvragen. In het volgende hoofdstuk wordt aan de hand van een ontwerp onderzoek en drie interviews een antwoord geformuleerd op de laatste 3 onderzoeksvragen:

- 1) Welke mogelijke inpassingen (traditioneel en vernieuwend) van sportruimte zijn te onderscheiden?
- 2) Welke ontwerptechnische mogelijkheden en beperkingen zijn er binnen het bestaand stedelijk gebied bij de inpassing van deze zaken?
- 3) Kunnen de gegeneerde ontwerp oplossingen worden ingezet in de praktijk en welke beperkingen brengt dit met zich mee?

Aanpak

In het ontwerp onderzoek ligt focus op de wijk Den Haag Zuidwest. In deze casus zal aan de hand van ruimtelijke verbeeldingen ruimtelijke en functionele oplossingen worden gezocht en getoetst op haalbaarheid en bijdrage aan de doelstelling. Door te werken met een casus kunnen, aan de hand van de ingerichte openbare ruimte en de te ontwerpen nieuwe ruimte, tastbare ideeën worden gegenereerd.

Het ontwerp onderzoek is opgedeeld in 4 onderdelen, die zijn gebaseerd op de context-georiënteerde benadering van een ontwerp onderzoek van Nijhuis et al. (2017). In de context-georiënteerde benadering wordt de ruimtelijk-visuele, geografische, ecologische, sociale of historische context als basis gezien voor verdere ontwikkeling. Bij deze ontwerp methode is de term ‘Genius Loci’ van belang (het tastbare en ontastbare karakter van een plek). Tot slot spelen sociaal-economische aspecten een belangrijke rol en moet de ontwerp oplossing daar zo goed mogelijk op aansluiten (Nijhuis et al., 2017).

1. Verdieping probleemstelling

De hierboven omschreven probleemstelling wordt gedeeld met de deelnemers aan het ontwerp onderzoek. Door aandacht te geven aan deze probleemstelling ontstaat een gezamenlijk gevoel voor de casus en het vraagstuk dat voorligt.

2. Toelichting op de casus zelf

De deelnemers aan het onderzoek zijn niet allemaal even bekend met de stedenbouwkundige structuur van de wijk Den Haag Zuidwest, de huidige problematiek en de herstructureringsopgave die op dit moment wordt uitgevoerd. Om de deelnemers hetzelfde kennisniveau te geven wordt hierbij stil gestaan. Daarnaast leidt dit tot een beter inzicht in kansen voor het beter inbedden van informeel sporten.

3. Ideeëngeneratie

Na een toelichting op de probleemstelling en een nadere verkenning van de wijk Den Haag Zuidwest wordt de fase Ideeëngeneratie uitgevoerd. In deze fase leveren de experts allen vanuit hun eigen werkveld of discipline een bijdrage aan de probleemstelling. De fase wordt opgedeeld in twee sub-fases waarbij eerst iedereen voor zich ideeën heeft gegenereerd en waarbij in de fase daarna er op elkaars ideeën wordt ‘door geassocieerd’. Dit moet leiden tot een longlist van ideeën.

98 4. Toepassing ideeën op casus Den Haag Zuidwest

Aan de hand van een grote kaart van Den Haag Zuidwest, tekenpapier en een gezamenlijke creatieve inzet worden de verschillende ideeën op de kaart geplot. Dit moet leiden tot een shortlist aan ideeën die inzetbaar zijn in Den Haag Zuidwest.

Ontwerpend onderzoek experts

Het onderzoek met experts bestaat uit een gemengd team van experts die in hun werkveld betrokken zijn bij de voorliggende probleemstelling. Aan het onderzoek nemen de volgende disciplines deel:

- Een landschapsarchitect
- Een stadsontwikkelaar
- Een gemeentelijk adviseur Gezonde Leefomgeving
- Een gemeentelijke stedenbouwkundige
- Een buitensportinstructeur
- Een adviseur Wijkparticipatie en Openbare Ruimte

Toetsing resultaten bij betrokken disciplines

Bij een ontwerpend onderzoek wordt niet de vraag gesteld 'is dit waar?' maar de vraag 'werkt dit?'. Om hier een antwoord op te kunnen geven zijn de resultaten die in het onderzoek zijn gegenereerd, doormiddel van 3 interviews, getoetst aan de dagelijkse praktijk.

De onderzoeksresultaten worden doormiddel van een interview voorgelegd en besproken met de volgende functionarissen:

- Een ontwikkelaar
- Een gemeentelijke projectleider Openbare Ruimte
- Een gemeentelijk beleidsmedewerker Sport

6. Resultaten ontwerp onderzoek

6.1. Inleiding

In dit hoofdstuk worden de resultaten uit het ontwerp onderzoek gepresenteerd en worden de uitkomsten daarvan getoetst aan de praktijk.

6.2 Brainstorm inpassingen sportvriendelijke stedelijke leefomgeving

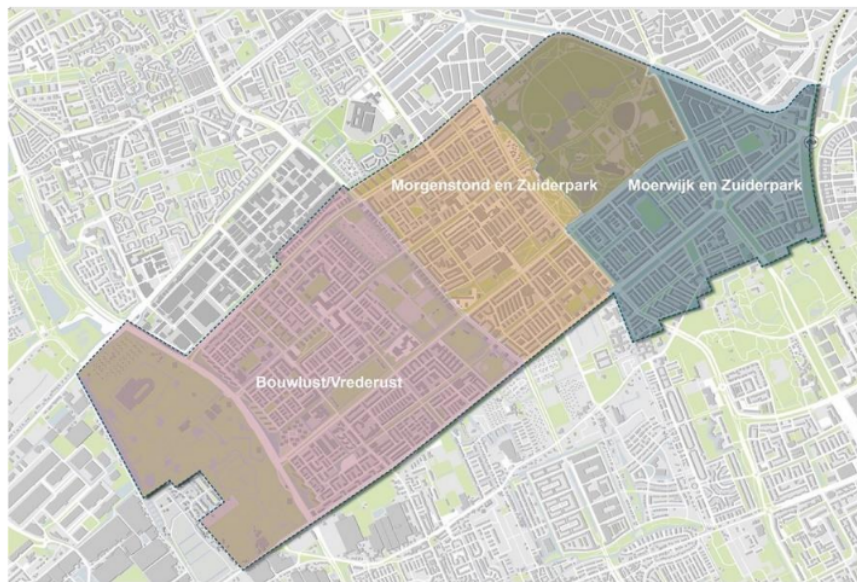
In bijlage 3 is de presentatie weergegeven die is gebruikt om de deelnemers de juiste richting te geven in dit onderzoek. In het vorige hoofdstuk is de opzet van het onderzoek toegelicht. Er worden in dit onderzoek twee deelvragen behandeld:

- 1) Welke mogelijke toepassingen (traditioneel en vernieuwend) van informele sportruimte zijn te onderscheiden?
- 2) Welke ontwerp-technische mogelijkheden en beperkingen zijn er binnen het bestaand stedelijk gebied bij de inpassing hiervan?

6.2.2 Stedenbouwkundige opzet Den Haag Zuidwest

De deelnemers aan het ontwerp onderzoek zijn eerst meegenomen in de stedenbouwkundige opzet van Den Haag Zuidwest en haar subwijken. Op deze manier krijgen ze een goed beeld van de kansen en de uitdagingen van dit gebied. De opzet van deze wijk is hieronder toegelicht.

In onderstaande figuur is grootschalige opzet van de wijk weergegeven. Hieruit is zichtbaar dat Zuidwest een kenmerkende gridstructuur heeft. Dat wil zeggen, er is sprake van een rechthoekig patroon waarbij straten en lanen loodrecht op elkaar staan. Den Haag Zuidwest heeft een grid waarbij de grote straten (bijna) loodrecht op elkaar staan maar binnen de verschillende subwijken is er ook een grid waarbij de kleinere straten ook loodrecht op elkaar staan.

Bron: Gemeente Den Haag (2019b)

Deze gridstructuur komt voort uit de geomorfologische ondergrond van Den Haag. Bij de bouw van

de stad werd gewerkt met lange ontginningslijnen parallel aan de kust en dwars daarop verbindingen loodrecht op de kust. Zuidwest bestaat uit drie verschillende wijken, Moerwijk, Morgenstond en Bouwlust Vrederust die tussen ca 1950 en 1975 achtereenvolgend gerealiseerd zijn. Zoals gezegd was er binnen de grote gridstructuur ook sprake van een 'wijkgrid'. Op dit niveau werd het stedenbouwkundige gedachtegoed van de 'wijkgedachte' in de praktijk gebracht: herkenbare woonwijken met een heldere hiërarchie in buurt-, wijk- en stadsdeelvoorzieningen. Naast de wijkgedachte wordt Den Haag Zuidwest gekenmerkt als een stadswijk met 'licht, lucht en ruimte' voor de middenklasse. De wijken moesten ruimer, opener en groener zijn in vergelijking met vooroorlogse stadsuitbreidingen en ook de woningen zelf moesten qua oppervlakte en indeling een stap vooruit zijn binnen de sociale woningvoorraad (Gemeente Den Haag, 2019b).

Een van de subwijken van Den Haag Zuidwest is Morgenstond. Morgenstond is gebouwd eind jaren '50 tot medio jaren '60, nadat in grote lijnen het plandeel Moerwijk gereed was.

Bron: Gemeente Den Haag (2022)

Morgenstond is het eerste gedeelte van het stadsdeel Den Haag Zuidwest dat geheel volgens het stedenbouwkundig plan van Dudok is aangelegd. Het wordt gekenmerkt door een orthogonale opzet met ruime profielen, veel portiekwoningen van vier lagen en de eerder genoemde gridstructuur binnen de wijk. Deze structuur is herkenbaar aan de singels en monumentale bomenrijen en verbindt de meeste voorzieningen binnen Morgenstond met elkaar.

Vanaf ongeveer 1990 is begonnen met herstructureren en is de vernieuwing van Morgenstond in gang gezet. Zo zijn een aantal portiekflats vervangen door eengezinswoningen en is het markante Stadsdeelkantoor aan de Leyweg gerealiseerd. Verder is het winkelcentrum Leyweg substantieel uitgebreid (Gemeente Den Haag, 2022).

6.2.2 Inventarisatie mogelijke toepassingen

Vervolgens is aan de hand van een brainstormsessie in twee fasen getracht deelvraag 1 te beantwoorden. Er zijn verschillende ideeën geconstrueerd die mogelijk toepasbaar zijn in Den Haag Zuidwest.

Deelvraag 1 luidt als volgt:

Welke mogelijke toepassingen (traditioneel en vernieuwend) van informele sportruimte zijn te onderscheiden?

Hieronder wordt een gecategoriseerde opsomming van deze ideeën gegeven. Er zit geen rangvolgorde in de ideeën of in de categorieën. Per categorie is een kort overzicht gegeven van de uitkomsten.

De categorie Dubbelgebruik toont aan dat er voldoende mogelijkheden zijn van dubbel gebruik van de ruimte en van dubbel gebruik van bestaande elementen in de openbare ruimte. Het is van belang dat getoetst wordt welke consequenties dubbelgebruik heeft voor het originele gebruik, voor beheer en onderhoud en voor aansprakelijkheid bij ander gebruik. Daarnaast vereist dit *in sommige gevallen toestemming om van (semi-)privaat gebied publiek gebied te maken.

Dubbelgebruik
Realiseer kunstgrasvelden boven op parkeergarages (bijv.: Ikea Utrecht)
Gebruik de vrijgekomen ruimte (als gevolg van de mobiliteitstransitie ook) om ruimte te creëren voor sport en bewegen
Richt leegstaande panden, daken of parkeergarages beweegvriendelijk in
Plaats QR-codes op bankjes, bomen, prullenbakken en ander publiek materiaal waarmee een database aan fitness-oefeningen wordt ontsloten
Wijs een deel van de openbare ruimte toe aan lesruimte voor kinderen om te leren fietsen
Richt volkstuinten (vaak publiek bezit) beweegvriendelijker in
Sluit kleine straten 1x per week/maand af voor sporten
Gebruik schoolpleinen in de avonden ook voor bootcamp
Voorzie halfverdiepte leegstaande parkeerbakken van markeringen en zet deze in als sportruimte
Maak binnentuinen corporaties toegankelijk en geschikt voor sport en spel
Zorg voor multifunctioneel gebruik: overdag een buurthuis/school en 's avonds een sportruimte (dans, fitness, yoga)

Er is veel publieke ruimte aanwezig die slecht bruikbaar is of niet zodanig is ingericht dat deze uitnodigt om te sporten. Door aanpassingen te doen aan straten en stoepen, door sportcomplexen

toegankelijker te maken en door langzaam verkeer voorrang te geven in de openbare ruimte kunnen meer mensen met verschillende doelen gebruik maken van de publieke ruimte.

Efficiënter gebruik publieke ruimte

Maak sport- en speelplekken toegankelijker (wegnemen barrières in de stad)

Zet kijkgroen om in beweegroen

- Voor Den Haag Zuidwest geldt: zet 'zinloos' groen om in kleinschalig mensgericht beweegroen

Stimuleer multifunctioneel gebruik traditionele sportvelden

Creëer en markeer logische rondjes op de juiste schaalniveaus en geef informatie over gelopen afstanden (en snelheden). Iedere wijk een:

- Rondje 2km
- Rondje 5 km
- Rondje 10 km

Stel sportvelden verplicht open (verenigingen doen iets terug voor de omgeving en verbinden met de omgeving) en open overal een informele sportplek

Clubhuis, kleedkamers en sportvelden verplicht openen vanaf 12 uur

Zie stadswater als sporruimte

Stimuleer gebruik faciliteiten bestaande bouw: blinde gevels, trappen (zowel buiten als in de portieken/binnenruimtes)

Naast dubbelgebruik en efficiënter gebruik kunnen ook meer elementen die bijdragen aan een sportvriendelijke leefomgeving worden aangebracht in de openbare ruimte. Dit vereist wel een andere benaderingswijze van de inrichting, waarbij de focus verschuift naar verblijven in plaats van verplaatsen.

Inrichting publieke ruimte

Breng avontuur de stad in (stapstenen, trekvlotten, keien)

Klimmuren (of skatepark) in publieke ruimte zoals stations en parkeergarages

'Gratis' tennisbanen

Plaats ballenautomaten bij basketbalvelden/Cruyffcourts

Plaats kluizen/containers met opslag voor bootcamp-spullen

Creëer een plek doormiddel van een iconisch voorbeeld (100 architecten)

Straatmeubilair sportvriendelijk maken/ontwerpen

Creëer routes van en naar groene parken en sportparken en richt bepaalde straten in met voorrang voor sporters (zoals fietsstraten of leefstraten)

Creëer een groene verbinding tussen Zuiderpark en De Uithof die goed toegankelijk is en zoveel mogelijk kruisingsvrij is

Breng simpele uitnodigende markering aan op tegels en bij straatmeubilair

Plaats in ieder park een calisthenics-toestel, die dienst doen als punt van reuring

Maak entrees van sportparken aantrekkelijker en leidt routes via markering ernaar toe

Zoals eerder aangetoond in dit onderzoek is de inpassing van sport in gebiedsontwikkeling onderhevig aan traditionele benaderingswijzen. De ideeën in onderstaande categorie roepen op om niet meer traditioneel naar het vraagstuk te kijken en zijn verkennend van aard.

Nieuwe benaderingswijze

Zet normering om van m2 naar gebruiksuren

Zet normering om naar ruimte voor 'klimmen, kruipen, tillen'

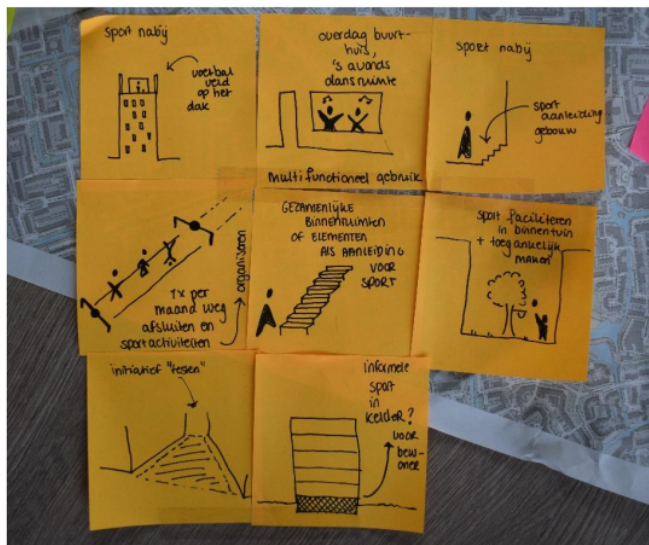
Richt (ongeorganiseerde) sportplekken in naar de beweegbehoefte van de wijk

Koppel doelgroepen aan elkaar (bijv. inrichten van een speeltuin, die ook een workout-plek is voor volwassenen)
Zet in op interactieve sportparken en maak een koppeling met digitaal sporten
Plaats informele sportaanleidingen (SUP-huur, bootcamp-container, enz.) en geef nieuwe bewoners een start-huurbudget
Stimuleer ecologisch sporten (openbare ruimte schoonmaken tijdens het sporten)
Voeg een digitale (AI) laag toe aan je openbare ruimte
Stel een deel van het sportbudget beschikbaar aan de buurt zodat inrichting aansluit bij behoefte
Ontwerp alleen samen met de gebruikers/omgeving
Ontwerp een stadskarta met informele sportaanleidingen en sportroutes

Beantwoording deelvraag

Welke mogelijke toepassingen (traditioneel en vernieuwend) van informele sportruimte zijn te onderscheiden?

Om zoveel mogelijk verschillende toepassingen te genereren is een brainstorm georganiseerd met daarbij aan tafel experts uit verschillende werkvelden. De experts hebben vanuit hun eigen werkveld toepassingen en oplossingen bedacht en deze met behulp van elkaars expertise uitgebreid en versterkt. Hieruit is een groslijst ontstaan die is ingedeeld in 4 hoofdcategorieën: dubbelgebruik, efficiënter gebruik van publieke ruimte, inrichting van publieke ruimte en nieuwe benaderingswijze van sporttoepassingen in de openbare ruimte.

Bron: Roel Faems, 2023

Uit de theorie volgt dat sporten een groot maatschappelijk belang kent. Het wordt in steeds grotere mate gezien als een manier om gezond te leven. Sinds de eeuwwisseling wordt ook het sociaal-maatschappelijk nut van sporten meer onderkend. Sporten zorgt voor contact met anderen en voor reuring op straat. Tegelijkertijd staat het gebruik van die straat (openbare ruimte) onder druk en is de ruimte om sportaccommodaties aan te leggen schaars. Dit vraagt om vernieuwende ideeën en toepassingen.

Op basis van bovenstaande exercitie is aangetoond dat er potentiële ontwikkelruimte is voor deze vernieuwende toepassingen en ideeën. De groslijst is een brede opsomming aan mogelijkheden om

sportelementen toe te voegen in de wijk. Het geeft daarnaast mogelijkheden weer hoe op vernieuwende manieren naar sporten kan worden gekeken. Hiermee is het een brede handreiking naar creatieve toepassingen van sporten in de publieke ruimte anno 2023.

6.2.3 Inpassing in bestaande stad

Met de stedenbouwkundige kenmerken in het achterhoofd en de ideeënlijst is doormiddel van schetsen op de kaart van Den Haag Zuidwest onderzocht hoe de bedachte toepassingen kunnen worden ingepast in de publieke ruimte, hoe voorzieningen toegankelijker kunnen worden gemaakt en hoe op verschillende schaalniveaus deze toegankelijkheid wordt geborgd.

66

Dit is gedaan aan de hand van de volgende onderzoeksvraag:

Welke ontwerptechnische mogelijkheden en beperkingen zijn er binnen het bestaand stedelijk gebied bij de inpassing hiervan?

Hieronder staat een samenvatting van de gegenereerde resultaten en is met enkele foto's het ontwerpproces weergegeven.

Analyse (op basis van onderzoek)

De rudimentaire opzet van Den Haag Zuidwest met kenmerkende grote lijnen zorgt voor een barrièrevorming tussen de subwijken. Deze grote lijnen worden gevormd door drukke straten met trams, auto's (zowel doorgaand als lokaal) en veel fietsverkeer. Dit zorgt ervoor dat (sub)wijken niet met elkaar verbonden zijn en ook slecht met groene voorzieningen en sportcomplexen verbonden zijn.

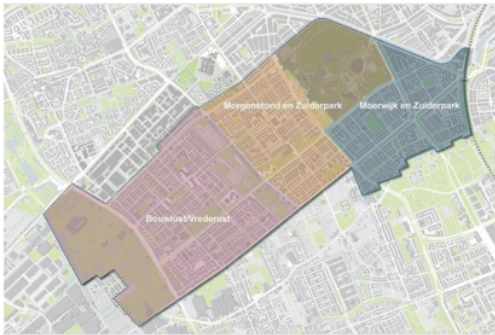
Omdat het niet mogelijk is om deze grote lijnen eruit te halen en overall sterke verbindingen tussen de (sub)wijken te realiseren wordt geadviseerd om met schaalniveaus te werken. Door op verschillende schaalniveaus aandacht te hebben voor sportvriendelijke omgeving kan in iedere subwijk een basisniveau worden aangelegd om te sporten. Waar dit wel mogelijk is worden de lagere schaalniveaus aan elkaar gekoppeld waardoor een netwerk van verbonden subwijken ontstaat. Er wordt onderscheid gemaakt in de volgende schaalniveaus:

- Straatniveau
- Buurtniveau
- Wijkniveau

Van alle niveaus is hieronder visueel weergegeven wat ermee wordt bedoeld.

Schaalniveau wijk

Omdat deze rudimentaire opzet niet is af te schalen zijn maatregelen op wijkniveau lastig inpasbaar. Immers, conflicten met drukke straten zijn onvermijdelijk.

Uit de onderzoeksresultaten volgt derhalve dat het op wijkniveau (en dus ook daaronder) wenselijk is om met '1 taal' te spreken. Een sportvriendelijke leefomgeving moet herkenbaar zijn, de routes moeten onderdeel zijn van een sportnetwerk en de gebruiker moet zonder zorgen kunnen sporten. Dit betekent dat de routes intuïtief moeten zijn en dat langs deze routes bepaalde elementen in de openbare ruimte ook gebruikt kunnen worden als sportelement.

De herkenbare groen-blaauwe singelstructuur van Zuidwest kan hiervoor worden ingezet maar aanpassing is nodig. De waarde van de singelstructuur wordt in de huidige opzet vooral door beleidsmakers gezien maar wordt door bewoners niet als zodanig ervaren. Het meer toegankelijk en aantrekkelijk maken van deze structuur zou uitnodigen tot meer bewegen. Daarnaast kan op incidentele plekken langs deze groen-blaauwe singelstructuur worden gekozen om voorrang te verlenen aan langzaam verkeer in plaats van snel verkeer. De oversteekbaarheid van de grid-structuur op wijkniveau wordt daarmee verbeterd, wat zorgt voor een prettiger sport- en beweegklimaat.

Daarnaast kunnen de randen van de wijk aantrekkelijker worden gemaakt. Het Zuiderpark en De Uithof hebben veel sportkwaliteit maar nodigen beide niet uit om naartoe te gaan. De functies aan de randen van het park zijn juist barrières (hondenloosgebied, arbeidsmigrantenhotel, parkeerplaatsen, enz.). Voetgangersbruggen kunnen de oversteekbaarheid van grote straten verbeteren en de subwijken aansluiten op elkaar en op de parken.

binnen een superblock alleen ten dienst staan van het lokale netwerk. Onder dit principe is het mogelijk om per buurt één of meerdere autovrije/autoluwe straat aan te wijzen die ingezet kunnen worden voor sporten, bewegen en verblijven.

Bron: Barcelona Architecture Walks, 2023

Iedere buurt heeft een plein. Gekoppeld aan het idee van de Superblocks kunnen op deze pleinen autoluwe plekken worden ingericht om te sporten. Zien sporten, doet sporten: dat maakt deze plekken heel geschikt. Op de pleinen kunnen simpele maatregelen worden getroffen zoals het aanwijzen van een bootcamplocatie, het neerleggen van enkele boomstammen of jumboblokken, het plaatsen van een sportcontainer/ballenautomaat.

Combineer de locatie altijd met een ontspannende plek (bijvoorbeeld bankjes) en kies de locatie in overleg met (jongeren uit) de buurt.

Schaalniveau Straat

Veel van de elementen die genoemd zijn onder paragraaf 6.2.1 komen terug op het straatniveau.

- QR-codes op bankjes, bomen, jumboblokken en ander publiek materiaal
- Wijs een deel van de openbare ruimte toe om kinderen te leren fietsen
- Sluit kleine straten 1x per week/maand af voor sporten
- Zet kijkgroen om in beweegroen

Een van de mogelijke oplossingen is om binnen iedere buurt één autovrije/autoluwe straat aan te wijzen.

Of om kleine sportontwikkelingen op te nemen in nieuwe vastgoedontwikkelingen. Denk hierbij aan:

- Een calisthenics-park
- Een klimmuur
- Open air fitness-plek
- Boomstammen of bankjes/zitjes

Op straatniveau zijn 'brandpuntjes' nodig. Dit zijn kleine plekken, niet groter dan de locatie van een brandkraan, waar een element dienst kan doen als sportelement. Dit kan uiteenlopen van calisthenicsrekken tot een bankje of een boomstam (met een QR-code erop). Idealiter worden deze brandpuntjes gecombineerd met de eerder genoemde autoluwe straten, waar het parkeren is verdwenen.

Bron: Roel Faems, 2022

Ook kan meer gebruik worden gemaakt van reeds bestaande elementen in de openbare ruimte. Een leuk voorbeeld is een bajonethek waaraan een glijbaan wordt gekoppeld.

Beantwoording deelvraag 2

Welke ontwerptechnische mogelijkheden en beperkingen zijn er binnen het bestaand stedelijk gebied bij de inpassing hiervan?

Het toepassen van vernieuwende ideeën voor sporten in de openbare ruimte biedt kansen en bedreigingen. De bestaande openbare ruimte wordt al gebruikt door andere (concurrerende) functies. Een sterke inpassing vecht niet alleen tegen deze andere functies maar probeert hier zo adaptief mogelijk mee om te gaan.

Een van de belangrijkste concurrerende functies is het verkeer. Een goed in gerichte sportieve leefomgeving moet daarom op verschillende schaalniveaus bereikbaar zijn en door de verschillende schaalniveaus (waar mogelijk) gekoppeld zijn.

Op de verschillende schaalniveaus zijn verschillende elementen van belang. Het hoogste schaalniveau is de wijk zelf. In dit geval Den Haag Zuidwest. Uitnodigen tot sporten betekent dat er een herkenbare inrichting van de sportieve ruimte moet zijn. Op wijkniveau kan langs de lange

singelstructuur een sportieve leefomgeving worden ingericht. Deze groene omgeving wordt op die manier van meer waarde voor de lokale gebruiker. Waar mogelijk moet langzaam verkeer voorrang krijgen zodat een lint van sport-elementen en hardlooppistes wordt gecreëerd. De gemeente kan ervoor kiezen om de sportparken die langs deze lange lijnen liggen overdag open te stellen. Op deze sportcomplexen kan de monocultuur van voetbal en/of hockey worden doorbroken door het plaatsen van fitness toestellen of belijning van andere sporten.

Op het niveau van de buurt kunnen deze elementen worden geplaatst op de al aanwezige pleinen of in autoluwe straten. Door in iedere buurt een verblijfsstraat aan te wijzen worden plekken gecreëerd waar kan worden gesport, gespeeld en ontspannen.

Tot slot moet ook op straatniveau aandacht zijn voor een sportvriendelijke leefomgeving. Iedere straat heeft kenmerken die gebruikt kunnen worden als sportelement. Boomstammen, hekjes, blinde gevels zijn allemaal inzetbaar om een sport- en spelement terug te laten komen. Bij inrichtingsplannen in verdichtingsopgaven kan deze ontwerpogave worden meegegeven.

Uit de G4 analyse blijkt dat gemeenten wel behoeften aan een betere inbedding van sporten in de openbare ruimte. Het ontbreekt echter aan daadwerkelijke keuzes en maatregelen. Dit komt onder meer door de concurrentie op ruimte. Met voorgaande exercitie is aangetoond dat naast de concurrentie op ruimte er ook andere kansen liggen om sporten in de openbare ruimte in te bedden. Het is mogelijk om de verschillende sportbehoeften op verschillende schaalniveaus in te richten en deze schaalniveaus aan elkaar te koppelen.

6.3 Toetsing onderzoekresultaten

Bij een ontwerp⁷¹end onderzoek wordt niet de vraag gesteld 'is dit waar?' maar de vraag 'werkt dit in de praktijk?'. Om hier een antwoord op te kunnen geven moeten de resultaten uit het onderzoek worden getoetst aan de dagelijkse praktijk. Het is in dit geval niet mogelijk om daadwerkelijk acties uit te voeren in de openbare ruimte of om in planprocessen nieuwe benaderin⁶² toe te passen. Daarom zijn de onderzoeksresultaten voorgelegd en besproken met 3 experts die in hun dagelijks werk te maken hebben met de totstandkoming van leefomgevingen. Hun reflectie op de ideeën wordt meegenomen om de conclusie van dit onderzoek te verstevigen en te nuanceren. Deze drie experts zijn niet betrokken in het ontwerp onderzoek.

Resultaten interviews

Uit de gehouden interviews blijkt dat het toepassen van de gegenereerde ideeën niet eenvoudig is. Gebiedsontwikkelingen zijn complex en er zijn veel verschillende stakeholders betrokken (actief en passief). Deze stakeholders hebben niet altijd dezelfde belangen. Uit de interviews blijkt er zowel korte termijn-ontwikkelaars als lange termijn-ontwikkelaars een rol spelen in gebiedsontwikkelingen. De lange termijn-ontwikkelaar (ook wel gebiedsontwikkelaar) wil graag investeren in een gebied. Deze ontwikkelaar ziet de meerwaarde van de investering terug komen in de waarde van zijn vastgoed. De kort termijn-ontwikkelaar wil geen risico lopen en gaat alleen korte contracten aan. Het wel/niet realiseren van nieuwe sporttoepassingen is daarmee sterk afhankelijk van welke ontwikkelaars betrokken zijn in een gebiedsontwikkeling. Zo zal een kort termijnontwikkelaar geen vergoedingen bieden voor sportabonnementen of zal hij geen sportaanleidingen opnemen in of aan zijn te verkopen pand. Dat brengt lange termijnrisico's met zich mee die niet goed gedekt kunnen worden.

Desalniettemin wordt erkend dat 'ontmoeten' een steeds belangrijker rol krijgt in gebiedsontwikkelingen. Ontwikkelaars en beleggers willen hier graag aan meewerken maar dan wel op openbaar gebied. Inpandig wordt 'ontmoeten' alleen geregeld als verantwoordelijkheden kunnen

worden belegd. Denk hierbij aan concepten als de 'verticale stad', waarbij meerdere voorzieningen in één pand worden gefaciliteerd.

Dare to Share

VERTICAL gaat verder dan alleen wonen. Daarom bieden we faciliteiten die jouw leven gemakkelijker en interessanter gaan maken of waar je kunt ontstressen na een drukke werkdag. Met Shared Mobility, Shared Facilities en ruimte om je vrienden of nieuwe mensen te ontmoeten, zoals 2 logeerkamers en een ruimte om je verjaardag te vieren op de Shared Living.

DARE TO SHARE

Bron: <https://amsterdamvertical.com/project-amsterdam-vertical>

Daarnaast zijn ontwikkelaars geneigd om hun opgaven in hun eigen gebied op te lossen. Dit blijkt uit de samenwerking van ontwikkelende partijen in gebiedsontwikkeling Merwedekanaalzone. Hierin wordt intensief samengewerkt tussen verschillende ontwikkelaars, beleggers en de gemeente Utrecht. De gemeente heeft een coördinerende rol genomen in het ontwerp van de openbare ruimte en vraagt aan alle ontwikkelaars om hun deelontwerpen integraal af te stemmen op dit grote ontwerp.

Bron: Okra landschapsarchitecten (2023)

Dat vergt veel tijd en vraagt om nauwe samenwerking. Welke functies landen in ontwerp A en welke in ontwerp B? Ontwikkelende partijen hebben daarbij de neiging om de gewenste zaken in het eigen ontwerp op te lossen. Hiermee worden risico's vermeden en houdt men controle over de eigen ontwerpogaven.

Hierbij komt ook het belang van de business case voor ontwikkelaars aan bod. In het geval van een stedelijke verdichtingsopgave is de ruimte beperkt. In deze opgaven staat sporten, parkeren, ecologie, enz. allemaal onder druk. Tegelijkertijd zijn dit de opgaven waarin ontwikkelaars het meeste risico lopen. Er kan niet gefaseerd worden gebouwd (want meestal moet men de lucht in). De neiging om mee te denken in het oplossen van wijkvoorzieningen is daarmee klein. Merwedekanaalzone heeft daarvoor het Merwedelab ingericht. Het Merwedelab is een samenwerkingsverband waarin innovatieve ideeën worden ontwikkeld die ten goede komen aan de grotere gebiedsontwikkeling. De ideeën uit het ontwerpend onderzoek zijn typische ³⁶ en die door een gremium als Merwedelab kunnen worden opgepakt. In het Merwedelab werken AM, Boelens de Gruyter, BPD, Greystar, G&S Vastgoed, Janssen de Jong, Lingotto, Round Hill Capital, Synchroon, 3T Vastgoed en Gemeente Utrecht samen toepasbare innovaties.

Bron: gemeente Utrecht (2021)

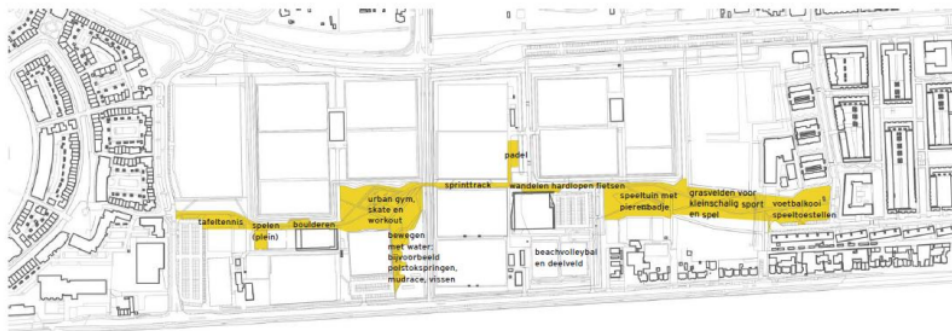
De focus van Merwedelab is voornamelijk gericht op Merwedekanaalzone zelf. De innovaties richten zich daarmee ook alleen op de gebiedsontwikkeling.

In relatie tot de ideeën uit het ontwerpend onderzoek kan worden gezegd dat de lokale ideeën kunnen worden omarmd en passen bij de innovatieve doelen van het Merwedelab. Er is daarentegen geen sterke relatie tussen het ontwerp van Merwedekanaalzone en innovatieve ontwerpen van sportparken of sporten in de openbare ruimte. Dit blijkt ook uit de beperkte deelname van beleidsmedewerkers Sport aan de ontwerppogingen van Merwedekanaalzone. Alhoewel er een maatschappelijke behoefte bestaat om in steeds grotere mate sporten in de openbare ruimte te faciliteren wordt in ontwerptrajecten de betrokkenheid beperkt tot input leveren op een speelveld en/of sportveld. Sporten in de openbare ruimte wordt nog niet op gebiedsniveau of zelfs op stadsniveau bekeken.

Dat komt mede door de risico's die een andere benaderingswijze met zich meebrengt. Het openstellen van sportcomplexen voor niet-verenigingsleden kan leiden tot oneerlijk verdeling van goederen. Een verenigingslid (en de vereniging zelf) betalen huur, een niet-lid zou gratis gebruik maken van deze voorzieningen. Daarnaast brengt het openstellen nieuwe beheerkwesties met zich mee. Tot slot zou het aanleggen van kunstgras de bespeelbaarheid van de velden verhogen maar zorgt tegelijkertijd voor extra hittestress en afname van ecologische kwaliteit.

Het stapelen van gemeentelijke beleidsambities in het niet maken van keuzes zorgt voor deze impasse. Men ziet de kansen wel maar ziet ook de risico's die verandering met zich meebrengt.

Desalniettemin zijn de eerste stappen gezet in het openstellen van sportparken en het wijzigen van de monocultuur (bijv. alleen voetbal) naar een gemixt sportcomplex. Het ontwerp van Sportpark Zuilense Vecht (zie hieronder) is daarvan een goed voorbeeld.

Bron: Hosper (2021)

Beantwoording deelvraag

Kunnen de gegeneerde ontwerp oplossingen worden ingezet in de praktijk en welke beperkingen brengt dit met zich mee?

In deze paragraaf zijn de verworven onderzoeksresultaten getoetst aan de praktijk. Dit is van belang omdat in een ⁴⁵ werpend onderzoek niet de vraag wordt gesteld 'klopt dit?' maar 'werkt dit?'. Aan de hand van 3 interviews met personen die actief zijn binnen het onderzoeksthema is getoetst in hoeverre de gegeneerde oplossingen en ideeën werkbaar zijn.

Hieruit blijkt dat om te komen ²⁶ t nieuwe ontwerp oplossingen het noodzakelijk is dat alle partijen de behoefte of noodzaak voelen om over de grenzen van hun eigen vakgebied heen te kijken. De 'ontwikkelaar' mijd liever risico's die hem voor een lange termijn binden aan een gebied of die risico's die de aantrekkelijkheid van het te verkopen product kunnen aantasten.

De 'ontwerper' van de openbare ruimte is vooral bezig met het ontwerp binnen de projectgrenzen en de gestelde kaders en werkt vanuit de principes die gangbaar zijn bij het ontwerpen van openbare ruimte en het oplossen van ontwerpissues. Er wordt ook hier niet over grenzen heen gekeken om bijvoorbeeld sportaccommodaties te gebruiken voor informeel sporten.

De 'beleidsmedewerkers Sport' ziet wel degelijk kansen maar werpt ook bezwaren op zoals aanwezige verenigingen die bezwaar zouden kunnen hebben of de behoefte om de initiatieven vooral vanuit de gemeenschap te laten ontstaan.

Er liggen echter wel degelijk kansen als aan de voorkant de verschillende partijen bij elkaar worden gebracht. Dit zou een ontwerp open ⁹⁶ re ruimte kunnen helpen ombuigen eigen werkveld en ideeën te denken. Een projectmanager die zowel de belangen van de gemeente als de belangen van een gebiedsontwikkelaar kent, is in staat deze verbindingen te leggen en ook de ontwikkelaar uit te dagen op thema's waar de risico's kleiner zijn.

7 Conclusie

7.1 Inleiding

Dit onderzoek heeft als doel inzicht te krijgen in de (on)mogelijkheden voor de implementatie van nieuwe vormen van sporten in de openbare ruimte die ingezet kunnen worden in de huidige binnenstedelijke verdichtingsopgaven. Dit wordt gedaan aan de hand van de volgende onderzoeksvraag:

Op welke wijze is een nieuwe implementatie van sportnormen mogelijk om een sportvriendelijke leefomgeving in te bedden in binnenstedelijke verdichtingsopgaven?

81

Om deze onderzoeksvraag te beantwoorden zijn de volgende deelvragen geformuleerd:

- Op welke wijze heeft ruimte voor sport in de openbare ruimte zich ontwikkeld en hoe wordt sportruimte traditioneel ingepast in binnenstedelijke verdichtingsopgaven?
- Wat is het belang van sport voor stedelijke ontwikkeling op macroniveau en microniveau?
- Welke mogelijke inpassingen (traditioneel en vernieuwend) van sportruimte zijn te onderscheiden?
- Welke ontwerptechnische mogelijkheden en beperkingen zijn er binnen het bestaand stedelijk gebied bij de inpassing van deze zaken?
- Kunnen de gegenereerde ontwerp oplossingen worden ingezet in de praktijk en welke beperkingen brengt dit met zich mee?

47

De beantwoording van deze deelvragen leidt tot de beantwoording van de hoofdvraag.

Om de deelvragen te beantwoorden is enerzijds een literatuuronderzoek uitgevoerd op de thema's complexiteit in gebiedsontwikkeling en de ontwikkeling van sport in de stedelijke omgeving. Aanvullend is onderzocht elk beleid de G4 op dit moment hanteren voor de ontwikkeling en stimulering van sporten in de openbare ruimte en is aan de hand van inspirerende voorbeelden een opzet gemaakt voor een ontwerpend onderzoek. De resultaten van dit ontwerpend onderzoek zijn vervolgens getoetst in de praktijk doormiddel van 3 interviews met experts op het gebied van stedelijke ontwikkeling, sporten en openbare ruimte.

De combinatie van de literatuurstudie, de globale beleidsanalyse van de G4, het ontwerpend onderzoek met experts en de toetsing aan de praktijk middels interviews maakt het mogelijk de onderzoeksvraag te beantwoorden en de uitkomsten te valideren.

In de volgende paragraaf worden eerst de deelvragen beantwoord en wordt daarna de onderzoeksvraag beantwoord. Vervolgens wordt stil gestaan bij de validatie van de uitkomsten en worden de inzichten, verkregen uit dit onderzoek, vertaald naar enkele aanbevelingen voor de praktijk en voor vervolgonderzoek.

7.2 Conclusies

De relatie tussen sporten en planning

Deelvraag 1: Op welke wijze heeft ruimte voor sport in de openbare ruimte zich ontwikkeld en hoe wordt sportruimte traditioneel ingepast in binnenstedelijke verdichtingsopgaven?

Uit de literatuurstudie blijkt dat de ontwikkeling van sport in relatie tot de ruimte in Nederland zich heeft ontwikkeld onder invloed van zowel het Verenigd Koninkrijk als Duitsland en Scandinavië. Uit met name die laatste twee zijn veel organisatie- en ontwikkelvormen overgenomen. Dat heeft in de jaren '50 en '60 ertoe geleid dat rondom grote gebiedsontwikkelingen aan de randen van de stad ook sportaccommodaties werden ontwikkeld waar Nederlanders gebruik konden maken van georganiseerde sportvormen zoals voetbal en atletiek. Vanuit deze georganiseerde vorm heeft sport

zich steeds meer ontwikkeld, waarbij verschillende maatschappelijke invloeden een rol hebben gespeeld. Ten eerste kwam er meer tijd om aan recreatieve sport te doen en werd hiervoor ruimte gecreëerd door de aanleg van parken recreatiegebieden. Ten tweede ontstaat in de jaren '90 een relatie tussen het welzijn van de mens en sport. Dit leidt tot een koppeling van sport aan sociale samenhang, volksgezondheid en nationale trots. Gecombineerd met een meer individualistische levensstijl zorgt dit tevens voor de ontwikkeling van nieuwe sportvormen met een bijbehorende ruimtebehoefte zoals fitness, hardlopen en fietsen. Tot slot, door de groei van de stad komen in deze tijd de bestaande sportaccommodaties meer en meer onder druk te staan. De grond waarop deze zijn gesitueerd is 'te duur' voor sportgebruik en interessanter voor andere functies in de stad. Hierdoor wordt 'sport' opnieuw naar de randen van de stad geduwd en wordt inpassing ervan steeds complexer.

Niet alleen de inpassing van sport wordt steeds ingewikkelder. De ruimte in Nederland wordt steeds schaarser. Dit leidt tot concurrentie op deze ruimte tussen verschillende thema's zoals sport, natuur en klimaat. Gezamenlijk met enkele grote maatschappelijke transitie (wonen, mobiliteit, klimaat) zorgt dit ervoor dat gebiedsontwikkelingen complex zijn geworden. Die complexiteit wordt ook herkend door Daame²¹ Van der Linden (2019) die het een 'wicked problem' noemen. Deze wicked problems vragen ook een aanpak die door verschillende schalen, sectoren en belangen heen kan kijken en de belangen tracht te integreren.

Om het vraagstuk over sport hierin goed mee te nemen is een vernieuwende kijk op het thema sport noodzakelijk. Met een traditionele integratie van sport in een gebiedsontwikkeling door de aanleg van sportaccommodaties en door alleen te rekenen met m2 sportnormen wordt niet bijgedragen aan de oplossing van de huidige stedelijke verdichtingsopgaven. Om tot nieuwe succesvolle gebieden te komen en om de concurrentie op ruimte te verslaan is een nieuwe benaderingswijze nodig en een betere inbedding van nieuwe sportvormen in gemeentelijk beleid.

Het belang van sport in stedelijke ontwikkeling

Deelvraag 2: Wat is het belang van sport voor stedelijke ontwikkeling op macroniveau en microniveau?

Zoals eerder aangetoond is er een stroeve relatie ontstaan tussen sport en ruimtelijke ordening. De concurrentie op ruimte en de extensieve wijze van gebruik van die ruimte door sport heeft ervoor gezorgd dat sportaccommodaties onder druk staan en naar de randen van de stad zijn geduwd, waar ze opnieuw in conflict komen met andere ruimtelijke vraagstukken (natuur, zoekgebieden hernieuwbare energie, enz.).

Deze verdrukking leidt tot de vraagstelling of sport wel van toegevoegde waarde is voor stedelijke ontwikkeling. Op macroniveau zorgt sport voor identiteit van steden. Inwoners associëren zich bijvoorbeeld met de lokale professionele voetbalclub en hun stadion of zijn trots op de organisatie van een toernooi of kampioenschap in hun stad.

Bij een goede ruimtelijke ordening moet ook in beschouwing worden genomen wat het effect is op microniveau. Uit de literatuur blijkt dat bewoners over het algemeen meer last dan voordeel ervaren van grotere of kleinere sportaccommodaties in de wijk. Het leidt tot geluidsoverlast en tot een verhoogde parkeerdruk en het merendeel van de bewoners heeft geen directe relatie met de accommodatie (deze is namelijk verhuisd uit een ander deel van de stad wegens concurrentie op de ruimte).

Onderzoek naar kleinschalige inrichting van sport- en recreatieplekken is in mindere mate uitgevoerd. Desalniettemin tonen verschillende studies aan dat de inrichting van openbare ruimte waar gesport en gerecreëerd wordt als aantrekkelijk wordt ervaren en dat een groene en gezonde inrichting van de openbare ruimte bijdraagt aan een gezondere leefstijl.

Dit sluit aan bij de trend waarbij de focus in stedelijke ontwikkeling weer meer komt te liggen op de wijk. De lokale leefomgeving⁴³, ondanks een toenemende individualisering en digitalisering, nog steeds de plek waarbinnen een groot deel van het dagelijks leven zich afspeelt.

Er liggen daarmee kansen om op wijkniveau doormiddel van kleine sport-ingrepen prettigere leefomgevingen te creëren die tevens bijdragen aan een toename van lichamelijke beweging.

De voorgaande tegenstelling geeft de ambivalente verhouding tussen sport en ruimtelijke ontwikkeling goed weer. Er is duidelijk sprake is van behoefte voor deze maatschappelijke voorziening op stedelijk niveau. Tegelijkertijd worden sportaccommodaties overal in Nederland verdrukt en past de extensieve manier van ruimtegebruik niet binnen de huidige stedelijke verdichtingsopgaven waarin de beschikbare ruimte schaars is. Het is desalniettemin mogelijk om op lokaal niveau een positieve relatie op te bouwen tussen stedelijke ontwikkeling en sport. Nieuwe ruimte-efficiënte inpassingsvormen van sport kunnen zorgen voor nieuwe brandpunten in de stad en sociale interactie.

Innovatie en mogelijke verbeteringen in sporten in de publieke ruimte

Deelvraag 3: Welke mogelijke inpassingen (traditioneel en vernieuwend) van sportruimte zijn te onderscheiden?

Het belang van sport voor de maatschappij en voor stedelijke ontwikkeling is doormiddel van de literatuurstudie aangetoond. Tevens is het belang van sport op wijkniveau aangetoond en dat een systematische goede inpassing hiervan nog ontbreekt. In het ontwerpend onderzoek zijn nieuwe vormen van inpassing ontwikkeld en verschillende vormen door verschillende schalen, sectoren en belangen heen aan elkaar gekoppeld. De kracht van het onderzoek zit in het loslaten van beperkingen en over de grenzen heen kijken. Er is een groslijst aan creatieve en vernieuwende ideeën op het gebied van informeel sporten gecreëerd. Deze ideeën reiken van systemische inpassing van sportvoorzieningen in de openbare ruimte tot vernieuwende normeringen voor sport. De ideeën vereisen dat projectontwikkelaars en stadsmakers van de gemeente samenwerken en over de eigen grenzen heen kijken. Het vereist ook om de ideeën te toetsen aan bestaande openbare ruimte om te zien op welke manier ze een neerslag daarin kunnen krijgen.

Er zijn 4 verschillende vormen te onderscheiden, te weten: dubbelgebruik van elementen in de openbare ruimte; efficiënter gebruik van sportelementen/accommodaties; een vernieuwde inrichting van de openbare ruimte en een nieuwe benaderingswijze van het vraagstuk. In paragraaf 6.1.2 zijn alle verschillende vormen gecategoriseerd en gepresenteerd.

(on)Mogelijkheden van sporten in de openbare en publieke ruimte

Deelvraag 4: Welke ontwerptechnische mogelijkheden en beperkingen zijn er binnen het bestaand stedelijk gebied bij de inpassing van deze zaken?

In deze deelvraag wordt beantwoord hoe de in deelvraag 3 gegenereerde ideeën een plek kunnen krijgen in de openbare ruimte en welke beperkingen er eventueel hierin zijn. Om een goede inpassing te realiseren is het noodzakelijk om door verschillende schaalniveaus heen te kijken bij de inpassing van deze ideeën.

Samen met de deelnemers aan het ontwerpend onderzoek is een systematiek bedacht waarmee op verschillende schaalniveaus aan de inpassing van een sportvriendelijke leefomgeving wordt bijgedragen. Dit leidt ertoe dat verschillende elementen op die verschillende schaalniveaus een rol spelen. Op wijkniveau moet er een herkenbare stijl (taal) zijn waaraan de verschillende sportelementen voldoen of waarmee bijvoorbeeld (hardloop)routes naar centrale sportplekken worden aangeduid. Er moet een herkenbare inrichting zijn van de sportieve leefomgeving. In het ontwerpend onderzoek is Den Haag Zuidwest als casus gebruikt. In deze casus is sprake van een lange singelstructuur die verschillende buurten en verschillende accommodaties met elkaar verbindt. Die structuur heeft echter vooral een ecologische waarde (kijkgroen) en weinig sportieve

waarde. Verschillende elementen uit het eerste deel van het ontwerpend onderzoek kunnen aan de singelstructuur worden geplaatst waardoor er een lint van sport-elementen en hardlooproutes wordt gecreëerd. Aanvullend zijn er mogelijkheden om de sportparken die langs deze lange lijnen liggen ook overdag open te stellen. Op deze sportcomplexen kan de monocultuur van voetbal en/of hockey worden doorbroken door het plaatsen van fitness-toestellen of belijning van andere sporten. Op het niveau van de buurt kunnen deze elementen worden geplaatst op de al aanwezige pleinen of in autoluwe straten. Door in iedere buurt een verblijfsstraat aan te wijzen worden plekken gecreëerd waar kan worden gesport, gespeeld en ontspannen. Ook op straatniveau moet meer aandacht zijn voor een sportvriendelijke leefomgeving. Iedere straat heeft kenmerken die gebruikt kunnen worden als sportelement. Boomstammen, hekjes, blinde gevels zijn allemaal inzetbaar om een sport- en spelelement terug te laten komen. Bij inrichtingsplannen in verdichtingsopgaven kan deze ontwerpogave worden meegegeven.

Het inpassen van de maatregelen kent beperkingen (bestaande structuren, concurrerende thema's). De kracht van de innovatieve inpassing van deze maatregelen zit daarmee in het incorporeren van kleine sport-elementen in iedere straat en buurt en deze op plekken aan elkaar te verbinden. Daardoor ontstaat op een hoger schaalniveau een netwerk. Dit netwerk kan worden versterkt door herkenbaarheid en door koppelingen met bestaande parken en sportaccommodaties.

Toetsing van de onderzoeksresultaten aan de praktijk (validatie)

Deelvraag 5: Kunnen de gegeneerde ontwerp oplossingen worden ingezet in de praktijk en welke beperkingen brengt dit met zich mee?

Aan de hand van 3 interviews met personen die actief zijn binnen het onderzoeksthema is getoetst in hoeverre de gegeneerde oplossingen en ideeën werkbaar zijn. Het blijkt dat om te komen tot nieuwe ontwerp oplossingen het noodzakelijk is dat alle partijen de behoefte of noodzaak voelen om over de grenzen van hun eigen vakgebied heen te kijken.

Het ontwerpend onderzoek heeft aangetoond dat inbedding van een sportvriendelijke leefomgeving mogelijk is maar dat op verschillende schaalniveaus een bijdrage moet worden geleverd. Om hieraan te voldoen is het nodig dat de verschillende betrokken disciplines over de grenzen van hun eigen werk heen kijken. Dit geldt voor de disciplines intern in een gemeente maar ook voor de samenwerking met ontwikkelaars.

Het behandelen van de verschillende ideeën leidde vooral tot risicomijdende antwoorden. Het gebruik van sportaccommodaties door niet verenigingsleden zou leiden tot een oneerlijke situatie voor personen die wel lidmaatschapsgeld betalen. Het opnemen van een sportvriendelijke gevel in het ontwerp zet de verkoopbaarheid van woningen onder druk en de focus op de interne ontwerpogave in plaats van een blik op de omgeving van de ontwerpogave zorgt ervoor dat deze verbinding over de disciplines heen onvoldoende wordt gelegd.

Hierbij speelt ook een rol dat er geen directe incentive is om een bijdrage te leveren. Het vraagstuk vraagt een strategische benaderingswijze waarbij op zowel beleidsniveau als op projectniveau kan worden geschakeld tussen korte termijn-doelen en lange termijn-doelen en tussen commerciële doelen en maatschappelijke doelen.

Implementatie van nieuwe vormen van sporten in de openbare ruimte in binnenstedelijke verdichtingsopgaven

Onderzoeksvraag: Op welke wijze is een nieuwe implementatie van sportnormen mogelijk om een sportvriendelijke leefomgeving in te bedden in binnenstedelijke verdichtingsopgaven?

Er vinden in verschillende Nederlandse steden op dit moment verdichtingsopgaven plaats. Deze opgaven moeten er in de eerste plaats voor zorgen dat het woningaanbod toeneemt en beter aansluit op de bestaande vraag. Parallel aan deze woningbouw grijpen de gemeenten deze

verdichtingsopgaven ook aan om het woningbestand te vernieuwen en om de openbare ruimte eromheen aan te pakken.

Het verdichten van woningbouwgebieden betekent ook dat er meer vraag ontstaat naar maatschappelijke functies. De schaarser wordende ruimte (als gevolg van die verdichting) zorgt voor concurrentie op thema's (bijvoorbeeld parkeren, natuur en sport) en maakt het noodzakelijk om afwegingen te maken tussen verschillende thema's. Iedere opgave maakt daarin een eigen afweging. ²² onderzoek heeft getracht voor het thema sport die afweging beter inzichtelijk te maken en heeft getracht om een bijdrage te leveren aan het efficiënter gebruik van die schaarse ruimte.

³ Eerder onderzoek wijst uit dat er een ambivalente verhouding bestaat tussen sport en stedelijke ontwikkeling. Sportaccommodaties zijn vaak uit de stad gedruwd en zorgen op wijkniveau vaak meer voor overlast dan voor een prettige leefomgeving. Tegelijkertijd bestaat er ook een positieve relatie. Gezonde wijken worden over het algemeen hoog gewaardeerd. Openbare ruimte waar gesport en gerecreëerd wordt, wordt als aantrekkelijk ervaren en een groene en gezonde inrichting van de openbare ruimte draagt bij aan een gezondere leefstijl.

De resultaten van het ontwerp onderzoek tonen aan dat een vernieuwende innovatieve blik op de inpassing van sport in stedelijke verdichtingsopgaven kan bijdragen aan efficiënter ruimtegebruik en aan het incorporeren van meer ambities in de desbetreffende verdichtingsopgaven. De traditionele normatieve benaderingswijze van sport-inpassing in gebiedsontwikkeling is toe aan vernieuwing. Het extensief ruimtegebruik van sportaccommodaties kan worden verbeterd door deze accommodaties anders in te richten. Hierbij kan gedacht worden aan het toevoegen van sportelementen die andere sporters naar de accommodatie trekken. Er kan extra belijning worden aangebracht op kunstgrasvelden en bestaande verenigingen kunnen hun maatschappelijke functie uitdragen door kantine en kleedkamers ook beschikbaar te maken voor niet-leden. Gemeenten moeten hierbij ook hun traditionele behandeling van sportaccommodaties en sportverenigingen loslaten en aansluiten bij de maatschappelijke behoefte naar extra sportruimte. Dit vraagt een andere vorm van beheer, een andere relatie met sportverenigingen en het verlaten van de normatieve benadering van sport-inpassing. Dit onderzoek toont aan dat er voldoende andere benaderingen zijn die bijdragen aan een sportvriendelijke leefomgeving en die veel minder ruimtelijk impact hebben dan de traditionele benadering.

Deze nieuwe benadering is toepasbaar in de openbare ruimte. Deze kan beter worden benut dan nu wordt gedaan. Het is mogelijk om op verschillende schaalniveaus aanpassingen door te voeren. Dit vereist wel een raamwerk waarbinnen dit wordt gedaan. De casus Den Haag Zuidwest toont aan dat maatregelen op wijkniveau moeten worden gecombineerd met maatregelen op buurt- en straatniveau. Door verschillende schaalniveaus heen te denken en de koppelingen tussen buurten en wijk te leggen ontstaat dit raamwerk.

In de bestaande openbare ruimte liggen kansen die benut kunnen worden. Bankjes, boomstammen, hekjes en andere elementen kunnen gebruikt worden om sporten te stimuleren. Doormiddel van QR-codes kunnen oefeningen worden gekoppeld aan deze elementen.

Waar mogelijk kunnen bestaande verkeerspatronen worden doorbroken door de aanleg van nieuwe langzaam verkeersverbindingen of het afsluiten van woonstraten (conform Superblocks in Barcelona).

Aan de hand van beleidsstukken van de G4 is onderzocht hoe sport op dit moment wordt geïncorporeerd in gebiedsontwikkelingen. Alhoewel er sprake is van aandacht voor sporten in de openbare ruimte ligt de nadruk nog met name op het inpassen van traditionele sportvormen in de vorm van sporthallen en sportaccommodaties (normatieve benadering). Deze extensieve en vooral ook eenzijdige vorm van sporten sluit niet aan bij de uitdagingen in de hedendaagse verdichtingsopgaven en sluit in mindere mate ook aan bij de ontwikkelingen in de maatschappij.

Dit onderzoek toont aan dat er nieuwe vormen¹⁰ van het incorporeren van sport in de publieke ruimte zijn die nog niet zijn ontdekt. Op die manier kan er efficiënter gebruik worden gemaakt van bestaande sportaccommodaties en kan er worden samengewerkt met andere ambities in de openbare ruimte waardoor er geen sprake is van stapelen van ambities maar integreren van ambities. Het is hierbij mogelijk om de traditionele normatieve benadering te handhaven maar deze uit te breiden met het effectiever inzetten van deze accommodaties en complexen. Het blijkt dat er voldoende ruimte is in sporthallen en sportcomplexen maar dat deze onbenut blijft. Dit vraagt een andere blik van beleidsmedewerkers bij gemeenten. De normatieve m2-benadering kan worden omgezet in een effectieve gebruiksbenadering; sportverenigingen kunnen meer worden gestimuleerd om maatschappelijke bijdragen te leveren (ook voor niet-leden); de stad kan als sport-grid worden gezien waarbij op ieder schaalniveau een mogelijkheid tot sporten bestaat.

7.3 Aanbevelingen en reflectie

In deze paragraaf worden enkele aanbevelingen voor de praktijk gedaan en enkele aanbevelingen voor vervolgonderzoek. Tot slot wordt gereflecteerd op het uitgevoerde onderzoek.

103 7.3.2 Aanbevelingen voor de praktijk

Op basis van het voorgaande onderzoek definieer ik 3 aanbevelingen voor de praktijk:

1. *Betrek bewoners en sportverenigingen bij de keuzes die je maakt*

Uit de interviews blijkt dat er een aanname wordt gedaan door ontwikkelaars en ambtenaren over de welwillendheid van bewoners en sportverenigingen om mee werken. Ontwikkelaars willen geen sportvoorzieningen in, op of naast hun pand omdat dit mogelijk de verkoopbaarheid schaadt. Ambtenaren willen sportaccommodaties overdag liever niet open stellen omdat dit niet eerlijk zou zijn tegenover verenigingen die wel huur betalen voor de accommodat¹⁷⁶. Betrek deze partijen in de keuzes die je maakt en laat hun meedenken op welke wijze zij een bijdrage kunnen leveren aan de opgave of op welke wijze ze kunnen worden gecompenseerd. Voor sportverenigingen ligt er ook een kans om nieuwe leden te werven of om extra kantine-inkomsten te genereren. Bewoners kunnen korting krijgen op de voorziening die bij hun pand wordt geplaatst in ruil voor mogelijke overlast.

2. *Betrek beleidsmedewerkers Sport in een vroeg ontwerpstadium*

In het ontwerp van de openbare ruimte liggen kansen voor het integreren van sport. Waar het gemeengoed is dat specialisten zoals verkeerskundigen en ecologen meekijken in vroege stadia van ontwerp, gebeurt dat nog niet bij beleidsmedewerkers Sport. De beleidsmedewerker Sport kan de relatie leggen met de sportaccommodaties in de omgeving. Hij/zij kent de verenigingen die er actief zijn, kent de sociale situatie op de complexen en hij/zij kan meedenken over een aantrekkelijk sportontwerp in de openbare ruimte. De aandacht hiervoor mag net zo groot zijn als de aandacht voor bijvoorbeeld voldoende parkeerplaatsen.

3. *Produceer een externe stakeholderanalyse Sport*

Uit de gesprekken met functionarissen blijkt dat niet alle ontwikkelaars en/of beleggers het belang zien van een kwalitatief sterke openbare ruimte waarin ook sporten is opgenomen. Allereerst moet worden erkend dat niet elke ontwikkelaar hetzelfde is. Doormiddel van een stakeholderanalyse kan worden achterhaald of een ontwikkelaar een korte of lange-termijn strategie heeft, met welke beleggers wordt samengewerkt en of er gedeelde belangen zijn bij de inrichting van het openbaar gebied

4. *Creëer een puntenlijst sportvriendelijk ontwerpen*

Het structureren van de discussie kan helpen bij het adresseren van het issue. Verschillende disciplines 'vechten' om de beperkt beschikbare openbare ruimte. In dit gevecht helpt het als

ontwerpers richtlijnen en kaders meekrijgen waarbinnen ze kunnen ontwerpen. De gemeente Den Haag heeft in dit kader een puntensysteem Natuur- en Groen-inclusief Bouwen ontwikkeld. Dit systeem helpt ontwerpers om voldoende natuurinclusieve maatregelen op te nemen in hun ontwerp. Aan de hand van een lijst van 2 pagina's kan worden gekozen uit verschillende maatregelen. Grotere maatregelen leveren meer punten op waardoor er eerder aan het minimum aantal punten wordt voldaan.

Een dergelijk systeem is ook mogelijk voor de incorporatie van sport in de openbare ruimte. Zie het kader op pagina 58 voor meer uitleg over het bestaande puntensysteem Natuur- en Groen-inclusief Bouwen.

⁴ 7.3.2 Aanbevelingen voor de vervolgonderzoek

Dit onderzoek betreft een verkennend onderzoek naar mogelijkheden om nieuwe vormen van sport te incorporeren in stedelijke verdichtingsopgaven. De inzichten die hieruit voortgekomen zijn niet volledig. Om het ontwerpend onderzoek zo concreet mogelijk te maken is gewerkt met een context (Den Haag Zuidwest). De resultaten uit het onderzoek zijn toegepast op deze context en deels wel en deels niet vertaalbaar naar een andere context.

Een van de aanbevelingen is daarom om verdiepend onderzoek te doen naar de toepassing van deze maatregelen in een andere context. Hierbij kan de complexiteit worden verhoogd door te kiezen voor een wijk die niet de kenmerkende grid-structuur heeft van Den Haag Zuidwest.

Een van de aangedragen oplossingen is om af te stappen van de traditionele benadering om sportruimte uit te drukken in m². Sport is niet alleen een ruimtelijke opgave maar ook een tijdsopgave. Nader onderzoek naar de mogelijkheden om op andere tijdstippen te sporten en nader onderzoek naar een andere normering (gebruiksuren i.p.v. m²) is aan te bevelen. Met name onderzoek naar gebruiksuren verplaatst de opgave van een ruimteprobleem naar een benuttingspotentie.

Recentelijk is aangetoond dat de huidige verdichtingsopgaven nieuwe stedelijke problemen met zich meebrengen. Er is op steeds meer plekken in de stad sprake van geluidsstress. Voorbeelden hiervan zijn zoemende ventilatiesystemen, continu rumoer op straat, af en aanrijdende bezorgdiensten en burens in de tuin. Een aanbeveling is om het incorporeren van meer sportruimte in de publieke ruimte ook te toetsen aan dit element. Sporten gaat nu eenmaal vaak gepaard met geluid(soverlast).

Tot slot, het ontwerpend onderzoek dat is uitgevoerd is een aanzet tot het incorporeren van meer sportelementen en sportvriendelijke omgeving in de publieke ruimte. Het daadwerkelijk testen in de publieke ruimte verdient de aanbeveling.

¹ 7.3.3 Reflectie op onderzoeks aanpak

Relevantie

De uitkomsten van dit onderzoek zijn maatschappelijk relevant omdat ze een bijdrage leveren aan en oplossingen bieden voor de concurrentiediscussie op ruimte, met name ¹¹ de stedelijke verdichtingsopgaven. Gemeenten stapelen (noodgedwongen) ambities om de kwaliteit van de steeds drukker wordende openbare ruimte in stand te houden maar het is ⁸⁶ lastig om alle facetten van gebruik van die openbare ruimte een gelijkwaardige plek te geven. Door dit onderzoek is inzichtelijk gemaakt op welke wijze Sport kan worden geïncorporeerd in de openbare ruimte. Hoe Sport een plek kan krijgen in deze discussie maar ook hoe Sport mee kan bewegen (nieuwe normen, openstellen van accommodaties, enz.).

Het onderzoek draagt ook aan de wetenschappelijke kennis bij. Er is tot op heden weinig onderzoek gedaan naar sporten in de openbare ruimte. Er is veel onderzoek gedaan naar beweegvriendelijke steden waarbij mensen worden gestimuleerd om te lopen of te fietsen in plaats van het openbaar

vervoer of de auto. Naar het daadwerkelijk inrichten van openbare ruimte ten behoeve van sport is nog weinig onderzoek gedaan. Door het ontwerpend onderzoek en de toepassing op een praktijksituatie is de praktische relevantie in beeld gebracht. Dit biedt een opening naar meer onderzoek.

4

Beperkingen

Dit ontwerpend onderzoek heeft verschillende mogelijkheden in beeld gebracht hoe nieuwe vormen van sport kunnen worden geïncorporeerd in de publieke ruimte. Er is daarbij gekeken naar zoveel mogelijk facetten van de publieke ruimte (openbaar maar ook semi-openbaar zoals sportaccommodaties of binnentuinen).

Een belangrijke gedachte achter een ontwerpend onderzoek, in tegenstelling tot ander wetenschappelijk onderzoek, is niet de vraag 'klopt dit?' maar de vraag 'werkt dit?'. Aangezien het slechts een onderzoek blijft is het niet mogelijk om de resultaten van het onderzoek daadwerkelijk aan de praktijk te testen. Dat is deels ondervangen door de resultaten voor te leggen aan experts uit het werkveld.

De resultaten van het ontwerpend onderzoek zijn toegepast op het stedenbouwkundige grid van Den Haag. Dit grid leent zich uitstekend voor deze exercitie (door de gestructureerde opbouw). Het overdragen van de ideeën naar een nieuwe context, die bijvoorbeeld veel minder gestructureerd is, kan leiden tot nieuwe ontwerpconflicten en/of uitdagingen.

Puntensysteem Natuur- en Groen-inclusief bouwen

Eind 2018 heeft ingenieursbureau ARCADIS voor de gemeente Den Haag een puntensysteem Groen en Natuurinclusief bouwen ontwikkeld. Het puntensysteem ziet erop toe dat binnen gebieds- en locatieontwikkelingen (groot en klein) voldoende aandacht is voor groen en natuur. Het kan daarbij gaan om grootschalige stedenbouwkundige herstructurering tot het realiseren van een woongebouw in de binnenstad. Het puntensysteem maakt duidelijk welke maatregelen gewenst zijn binnen de ruimtelijke context en de mogelijkheden van de nieuwbouw.

“Groen- en natuurinclusief bouwen is niet als eenduidig voorschrift in een wet of contract te vatten. Bovendien willen we ook de creativiteit en keuzevrijheid van architecten en ontwikkelaars bevorderen. Daarom wordt een lijst van maatregelen opgesteld waaruit de ontwikkelaar zelf een keuze kan maken. Bij een grootschalige bouwontwikkeling mogen meer investeringen in groen- en natuurinclusief bouwen verwacht worden dan bij een kleinschalige (bouw)ingreep. In een laagbouwwijk neemt het andere vormen aan dan in een hoogbouwcluster. Hoe groter de mogelijkheden voor natuur- en groeninclusief bouwen, hoe hoger de lat wordt gelegd, dat wil zeggen: hoe meer onderdelen uit de lijst met maatregelen opgenomen moeten worden. Afhankelijk van de beschikbare ruimte kan worden ingestoken op kwantitatieve en/of kwalitatieve maatregelen (ARCADIS, 2018).

De keuze van het puntensysteem is gericht op de volgende doelen en uitgangspunten:

- Het puntensysteem dient eenvoudig, concreet, meetbaar en ambitieus te zijn.
- De meerwaarde voor mens en natuur staat voorop. Het gaat om een effectieve en duurzame bijdrage aan het stedelijke ecosysteem rekening houdend met de ruimtelijke context.
- Het kan gebruikt worden voor de toekomstige belangenafweging in het kader van de Omgevingswet (in werking vanaf 1 januari 2021);
- Het systeem is stimulerend en regulerend zodat draagvlak wordt gecreëerd voor natuur- en groeninclusief bouwen binnen de eigen gemeentelijke organisatie en daarbuiten.
- Het systeem is te gebruiken als meetinstrument voor bestuurders, beleid, inwoners en bedrijven voor het vaststellen van de huidige en de gewenste situatie in wijken

(ARCADIS, 2018).

Bronnenlijst

- ⁹ ARCADIS (2018) Puntensysteem voor natuur- en groeninclusief bouwen. Beschikbaar via: https://den Haag.raadsinformatie.nl/document/7416644/1/RIS301953_bijlage_het_rapport
- ¹² Archined (2023) Learning from Barcelona – wat stadmakers van de Superblocks kunnen leren. Beschikbaar via: <https://www.archined.nl/2023/01/learning-from-barcelona-wat-stadmakers-van-de-superblocks-kunnen-leren/>
- Architonic (2022) A8ernA Koog aan de Zaan. Beschikbaar via: A8ernA by NL Architects | Sports facilities (architonic.com)
- ⁶¹ ⁵² aone (2022) 5 things to expect with the new Sports Hub under SportSG. Beschikbaar via: <https://www.asiaone.com/singapore/5-things-expect-new-sports-hub-under-sportsg>
- ²⁵ Bauman A, Miller Y. (2004) The public health potential of health enhancing physical activity. In: Oja P, Borms J, eds. Health enhancing physical activity: perspectives. Oxford: Meyer & Meyer Sport; 2004: 125–148.
- ¹⁴ Beckers, T. (1983) Planning voor vrijheid. Een historisch-sociologische studie van de overheidsinterventie in recreatie en vrije tijd, proefschrift. Landbouwhogeschool, Wageningen
- ¹⁸ Berg, M. van den, Wendel-Vos, W., Poppel, M. van, Kemper, H., Mechelen W. van & Maas, J. (2015) Health benefits of green spaces in the living environment: A systematic review of epidemiological studies. In: Urban Forestry & Urban Greening, Volume 14, Issue 4 2015, Pages 806-816.
- ¹⁴ Bottenburg, M. van (1991) Van Pro tot Prof. 50 Jaar lokaal sport- en recreatiebeleid. Landelijk Contact, Dordrecht
- Bottenburg, M. van (1994) Verborgene competitie. Over de uiteenlopende populariteit van sporten. Bert Bakker, Amsterdam
- ⁵ Bottenburg, M. van, Kalmthout, J. van en Meulen, R. van der e.a. (2006). De tweede loopgolf. Over groei en omvang van de loopsportmarkt en hoe de KNAU haar marktaandeel verder kan vergroten. Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- ³ Breedveld, K., D. Romijn & A. Cevaal (2009) Scoren op het Cruyff Court, winnen in de wijk. Een studie naar het gebruik en het effect van moderne trapveldjes, W.J.H. Mulier Instituut. Den Bosch/Arko Sports Media, Nieuwegein
- ⁵ Broeke, A. (2010). Professioneel sportmanagement vernieuwen. Praktijkgericht onderzoek naar het ontwikkelen van innovatieve managementpraktijken in de sport. Delft: Eburon.
- ²⁴ Burillo, P., Barajas, A., Gallardo, L. & Garcia-Tasco, M. (2010) The Influence of Economic Factors in Urban Sports Facility Planning: A Study on Spanish Regions. In: European Planning Studies Vol. 19, No. 10, October 2011. Beschikbaar via: <https://doi-org.eur.idm.oclc.org/10.1080/09654313.2011.614385>
- ³ Castells, M. (1996) The Rise of the Network Society. Oxford
- ¹ CBS (2020) Bevolkingsomvang en aantal huishoudens, 1980-2019. Beschikbaar via: <https://www.clo.nl/indicatoren/nl000120-bevolkingsomvang-en-huishoudens>
- ¹⁹ Chew, W.C.E., Chung, H.J. & Lee, J-W (2017) 'Sports clubs and organizations in changing times: The case of Singapore', Asia Pacific Journal of Sport and Social Science, vol. 6, no. 1, pp. 71-86. <https://doi.org/10.1080/21640599.2017.1285614>

- ¹ Daamen, T., & van der Linden, H. (2019). Ontwerpend onderzoek onmisbaar voor gebiedsontwikkeling? *Rooilijn: tijdschrift voor wetenschap en beleid in de ruimtelijke ordening*, 52(2), 102-109.
- ³⁰ Dickson, G. & Zhang, J.J. (2020) Sports and Urban Development: ² introduction. In: *International Journal of Sports Marketing and Sponsorship* Vol. 22 No. 1, 2021 pp. 1-9 © Emerald Publishing Limited 464-6668 DOI 10.1108/IJSMS-11-2020-0194
- ²² Frissen, P.H.A. (2007) *De staat van verschil. Een kritiek van de gelijkheid*, Amsterdam: Van Genneep
- ¹ Gemeente Den Haag (2019a) *De Stad Natuurlijk, natuurinclusief bouwen in Den Haag*. Beschikbaar via: https://denhaag.raadsinformatie.nl/document/7416644/1/RIS301953_bijlage_het_rapport
- ³⁸ Gemeente Den Haag (2019b) *Bestemming Zuidwest Gebiedsverkenning*. Beschikbaar via: https://denhaag.raadsinformatie.nl/document/7638235/1/RIS302569_Bijlage_-_Verkenningen_en_vervolgstappen_Den_Haag_Zuidwest
- ³⁷ Gemeente Den Haag (2021) *Haagse Referentienormen Maatschappelijke Voorzieningen*. Beschikbaar via: https://denhaag.raadsinformatie.nl/document/9779178/1/RIS307513_Bijlage_1#:~:text=De referentienormen vormen een richtlijn,en investeringsclaims te kunnen doen.
- ⁹⁴ Gemeente Den Haag (2022) *Nota van Uitgangspunten Steenwijklaan 40*. Beschikbaar via: https://denhaag.raadsinformatie.nl/document/11278005/1/RIS310111_bijlage_1
- ³⁷ Gemeente Rotterdam (2021a) *Sportnota 2021+ Rotterdam, Wereldse Sportstad*. Beschikbaar via: https://rotterdam.raadsinformatie.nl/document/9956617/1/s21bb003931_1_47747_tdsad
- Gemeente Rotterdam (2021b) *Referentiewaarden Maatschappelijke Voorzieningen 2021 (2021b)*. Beschikbaar via: <https://rotterdam.raadsinformatie.nl/document/9245845/1>
- ²⁸ Gemeente Utrecht (2016) *Sportnota 2017-2023 Utrecht Sportief en Gezond*. Beschikbaar via: <https://omgevingsvisie.utrecht.nl/fileadmin/uploads/documenten/zz-omgevingsvisie/thematisch-beleid/sport/2016-08-Sportnota-2017-2023-Utrecht-sportief-en-gezond.pdf>
- Gemeente Utrecht (2017) *Capaciteitsbehoefte Sport 2018-2030*.
- ⁶⁰ Gemeente Utrecht (2021) *Omgevingsvisie Merwedekanaalzone Deel 2*. Beschikbaar via: <https://utrecht.bestuurlijkeinformatie.nl/Agenda/Index/13b91c41-cc55-4bb5-a0c5-45e6239ebbca>
- ³⁴ Gilchrist, P. & Wheaton, B. (2017) The social benefits of informal and lifestyle sports: a research agenda. In: *International Journal of Sport Policy and Politics*, Volume 9 2017, Issue 1.
- ¹ Haththotuwa R, Wijeyaratne C. & Senarath S. (2020) Chapter 1 – Worldwide epidemic of obesity in: *Obesity and Obstretics (Second Edition)*, p 3-8., Elsevier.
- ³¹ Hoekman, R. en Poel, H. van der (2009) *Sport: speelbal voor de ruimtelijke ordening*. In: *Rooilijn (Amsterdam)* Jg. 42 / Nr. 7 / 2009
- ⁷ Herpen, N.A. van, Hordijk, D. & Vries S.I. de (2015) *Outdoor Fitness in Den Haag: een onderzoek naar het gebruik en de succesfactoren van zeven Haagse fitplaatsen*. Den Haag: De Haagse Hoge School
- Hosper (2021) *Zuilense Vecht IPvE / FO van het sportpark*. Beschikbaar via: https://www.zuilensevecht.nl/wp-content/uploads/sites/5/2022/01/20210421_IPvE-FO_HQ-web.pdf
- ⁹ Jacobs, J. (1961) *The Death and Life of Great American Cities*. New York: Random House

Klaasen, I.T., (2004) Knowledge-based design: developing urban & regional design into a science. Delft University Press, Delft.

¹ Kuypers, P. (2001) Rooksignalen. Opstellen over politiek en bestuur. Amsterdam: De Balie

¹ Laliou, E. (2015) Met je app naar de dokter. Beschikbaar via: <https://www.nemokennislink.nl/publicaties/met-je-app-naar-de-dokter>

³³ Leal, C. & Chaix, B. (2011) The influence of geographic life environments on cardiometabolic risk factors: a thematic review, a methodological assessment and a research agenda. Beschikbaar via: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1467-789X.2010.00726.x>

²⁰ Mah SM, Sanmartin C, Riva M, Dasgupta, K. & Ross N.A. (2020) Active living environments, physical activity and premature cardiometabolic mortality in Canada: a nationwide cohort study. Beschikbaar via: [BMJ Open 2020;10:e035942](https://doi.org/10.1136/bmjopen-2019-035942). doi: 10.1136/bmjopen-2019-035942

²³ Majoor, S. & Smit, V. (2019) De wijk als plek van verandering. In G. Helleman, S. Majoor, V. Smit, & G. Walraven (editors), Plekken van hoop en verandering: samenwerkingsverbanden die lokaal verschil maken (blz. 31-38). Eburon.

¹ Mangani, L. (2001) Abduction, reason and science: Porcess of discovery and explanation. New York: Springer

¹ Meijerink, M., Pelle, T., Frel, D.L. de, Bosch-Elberse, K.E.M. & Van Bilsen, J.M.H. (2021) Invloed van leefstijlfactoren op de vatbaarheid, ziektebeloop en herstel van COVID-19. Beschikbaar via: <https://www.zonmw.nl/actueel/nieuws/detail/item/hoe-belangrijk-is-een-gezonde-leefstijl-in-de-strijd-tegen-corona-1>

⁴¹ Ministère des Sports (2018) La Valorisation du sport dans Les espaces urbains métropolitains. Beschikbaar via: https://www.sports.gouv.fr/IMG/pdf/sporteco_espacesurbains.pdf

³ Mol, P.J. (1998) Geschiedenis van de sport in Amsterdam, 1918-1940. Groeiende gemeentelijke betrokkenheid. Dienst Welzijn Amsterdam, Amsterdam

¹ Mulier instituut (2020) Ruimte voor georganiseerde sport in Den Haag. Beschikbaar via: https://denhaag.raadsinformatie.nl/document/9013347/1/RIS301864_Bijlage_Ruimte_voor_georganiseerde_sport_in_Den_Haag

¹ Nijhuis, S., Vries, J. de & Noortman, A. (2017) Ontwerpend onderzoek. In boek: (red.), Praktijkgericht onderzoek in de ruimtelijke planvorming. Methoden voor analyse en visievorming. Wageningen: (pp.257-263). Publisher: Uitgeverij Landwerk. Editors: W. Simons, D. van Dorp

¹ NOC NSF (2021) Zo sport Nederland. Beschikbaar via: https://www.nocnsf.nl/media/4412/zo-sport-nederland-2020_def.pdf

¹ Okra Landschapsarchitecten (2023) Merwedekanaalzone, deelgebied 5 | OKRA landschapsarchitecten. Beschikbaar via: <https://www.okra.nl/projecten/merwedekanaalzone-deelgebied-5-utrecht/>

⁷⁸ Paysalia (2022) 4 inspirational initiatives in Lyon combining urban sport and landscapes. Beschikbaar via: <https://www.paysalia.com/en/blog/sport-health/lyon-initiatives-urban-sports-landscapes>

²⁷ Poel, H. van der (2001b) Bewegingsruimte. Verkenning van de relatie sport en ruimte. De Vrieseborch, Haarlem

Pouw, D. (1999) 50 Jaar nationaal sportbeleid. Van vorming buiten schoolverband tot breedtesport. Tilburg University Press, Tilburg

¹ SBB (2021) SBB Trendrapport Zorg, Welzijn en Sport. Beschikbaar via: <https://trendrapport.s-bb.nl/zws/>

Scherder, E. (2022) Position paper rondetafelgesprek bewegingsarmoede. Beschikbaar via: <https://www.tweedekamer.nl/downloads/document?id=9b3e5570-71b5-4216-84fd-e03a9f29a14f&title=Position%20paper%20E.%20Scherder%20t.b.v.%20rondetafelgesprek%20Bewegingsarmoe de%20d.d.%2021%20februari%202022.pdf>

Spaink, E. (2017) Gebiedsontwikkeling: Op zoek naar voorwaarden voor effectieve realisering. Rijksuniversiteit Groningen.

Timmermans, Hakvoort & Hupkens (2012) Complexiteit en gebiedsontwikkeling

VO (2010) Criteria Bewegvriendelijke Leefomgeving. Beschikbaar via: https://www.researchgate.net/publication/329936251_Criteria_bewegvriendelijke_omgeving

Verheul, W.J., Daamen, T., Heurkens, E., Hobma, F. & Zoest S. van, (2019) Leren van stedelijke transformaties: over sturingsdilemma's en veerkracht in binnenstedelijke gebiedsontwikkeling. Beschikbaar via: https://www.stedelijketransformatie.nl/uploads/media_item/media_item/130/79/Essay_Leren_van_stedelijke_transformaties_2610-1572073237.pdf

Verkoeijen, J.P.G. (2010) "Maatschappelijke waarde van sport: easy to see, hard to proof". Beschikbaar via: https://thesis.eur.nl/pub/10345/0619_MCD6_John%20Verkoeijen.pdf

VNG (2022). Gezondheid hoog op de agenda van de Omgevingswet. Beschikbaar via: <https://vng.nl.eur.idm.oclc.org/artikelen/gezondheid-hoog-op-de-agenda-van-de-omgevingswet>

Vos, J. (1998) Recreatie in Rotterdam. Tussen burger en bestuur. Boom, Amsterdam

Vries, S. de, Langers, F., Donders, J.L.M., Berg, A.E. van den (2011). Can greening school grounds in the city make children more concentrated, happy and at ease with nature? Proceedings of Environment 2.0 Eindhoven: University of Technology.

Wiggers, H. (2011) 'Een toekomst voor outdoor fitness in Nederland?'. Groningen/Amsterdam: Sport Management Institute/ DSP-groep BV.

Yin, L.T. (2020) Living better through sport in: Cities of Opportunities, Connecting Culture and Innovation. Routledge.

Zeeuw de, F. (2020) Zo werkt gebiedsontwikkeling. Praktijkleerstoel Gebiedsontwikkeling TU Delft

Bijlagen

Bijlage 1 Experts ontwerp onderzoek

De volgende experts hebben deelgenomen aan het ontwerp onderzoek.

Timo Cents - Zelfstandig landschapsarchitect

Bram Djajadinigrat - Stadsontwikkelaar bij BPD

Nori van Balkom - Adviseur Gezonde Leefomgeving bij GGD Haaglanden

Marrit Terpstra - Stedenbouwkundige Den Haag Zuidwest

Benjamin Gomes - Zelfstandig sportinstructeur

Freek Liebrand - Zelfstandig adviseur Wijkparticipatie en Openbare Ruimte

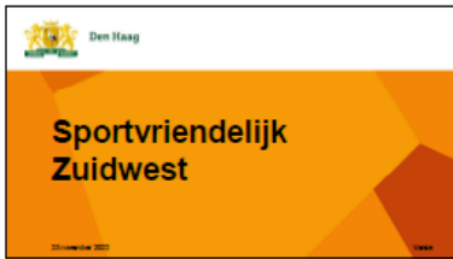
Bijlage 2 Geïnterviewde functionarissen

Martijn Bax - ontwikkelaar bij Van Wijnen

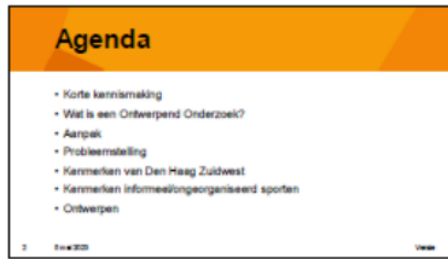
Erik van Vliet - beleidsadviseur en projectleider Sport bij de gemeente Utrecht

Lidwien van der Noll - senior projectmanager Ruimte bij de gemeente Utrecht

Bijlage 3 Presentatie workshop 1

1

2

3

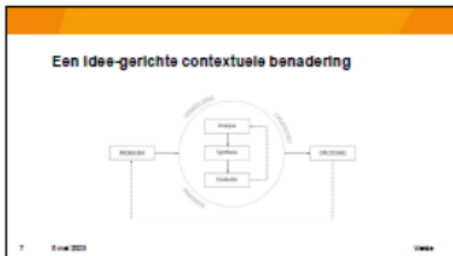
4

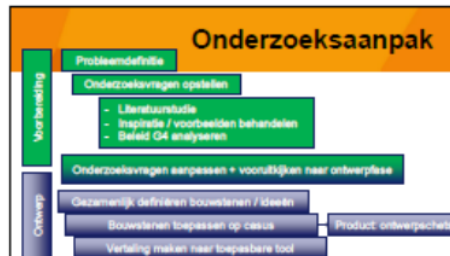
5

6

7

8

Opzet van dit onderzoek

1. Welke bouwstenen kunnen we onderscheiden (fysiek, organisatorisch, juridisch) en ontwerpen
2. Welke mogelijkheden en beperkingen kent het huidige stedelijke systeem voor de implementatie ervan?
3. Toetsen hoe implementatie van deze bouwstenen kan voorzien in een transparante concurrentiedialoog in gebiedsontwikkeling

9

Probleemstelling

Op welke wijze is een nieuwe implementatie van sportruimte mogelijk om een sportvriendelijke leefomgeving in te bieden in binnenstedelijke verdichtingsgebieden?

10

Deelvragen probleemstelling

1. Welke mogelijke inpassingen (traditioneel en vernieuwend) van sportruimte zijn te onderscheiden?
2. Welke ontwerp-technische mogelijkheden en beperkingen zijn er binnen het bestaand stedelijk gebied bij de inpassing van deze zaken?
3. Kunnen de gegeneerde ontwerp-oplossingen worden ingezet in de praktijk en welke beperkingen brengt dit met zich mee?

11

Doel ontwerpend onderzoek

- 1) Welke mogelijke inpassingen (traditioneel en vernieuwend) van sportruimte zijn te onderscheiden?
- 2) Welke mogelijkheden en beperkingen zijn er binnen het bestaand stedelijk gebied bij de inpassing hiervan?

12

Den Haag Zuidwest

- Ontworpen door Berlage en Dubbeld
- Voornamelijk woonwijken voor de werkloze, de drauffleur of de lezer
- Inrichting is gekenmerkt door veel groen en ruiterse lanen, singels en pleinen en de buurt staat centraal
- Vanaf jaren 90 trad verval in door wegkrijken naar Zoetermeer en later naar 'Spidburg' en Wieringer Veld
- Nu sprake van nieuwe actie gebied door wegrijzen van voorzorgingen en huisvesting leefbare groepen

13 1 mei 2023 Vinea

13

Den Haag Zuidwest

14 1 mei 2023 Vinea

14

Den Haag Zuidwest

15 1 mei 2023 Vinea

15

Den Haag Zuidwest

16 1 mei 2023 Vinea

16

Opgave Den Haag Zuidwest

- 8.500 woningen renoveren
- 6.500 woningen slopen en vervangen
- 10.000 woningen toevoegen aan voorraad
- Het toevoegen van woningen in Zuidwest gaat gepaard met het toevoegen van voorzieningen conform de Haagse referentienormen voor Maatschappelijke Voorzieningen

17 1 mei 2023 Vinea

17

5.4.1 Programma voor Sporten en bewegen

Activiteit	Woning	Woning	Woning
1.1.1	1.1.1	1.1.1	1.1.1
1.1.2	1.1.2	1.1.2	1.1.2
1.1.3	1.1.3	1.1.3	1.1.3
1.1.4	1.1.4	1.1.4	1.1.4
1.1.5	1.1.5	1.1.5	1.1.5
1.1.6	1.1.6	1.1.6	1.1.6
1.1.7	1.1.7	1.1.7	1.1.7
1.1.8	1.1.8	1.1.8	1.1.8
1.1.9	1.1.9	1.1.9	1.1.9
1.1.10	1.1.10	1.1.10	1.1.10
1.1.11	1.1.11	1.1.11	1.1.11
1.1.12	1.1.12	1.1.12	1.1.12
1.1.13	1.1.13	1.1.13	1.1.13
1.1.14	1.1.14	1.1.14	1.1.14
1.1.15	1.1.15	1.1.15	1.1.15
1.1.16	1.1.16	1.1.16	1.1.16
1.1.17	1.1.17	1.1.17	1.1.17
1.1.18	1.1.18	1.1.18	1.1.18
1.1.19	1.1.19	1.1.19	1.1.19
1.1.20	1.1.20	1.1.20	1.1.20
1.1.21	1.1.21	1.1.21	1.1.21
1.1.22	1.1.22	1.1.22	1.1.22
1.1.23	1.1.23	1.1.23	1.1.23
1.1.24	1.1.24	1.1.24	1.1.24
1.1.25	1.1.25	1.1.25	1.1.25
1.1.26	1.1.26	1.1.26	1.1.26
1.1.27	1.1.27	1.1.27	1.1.27
1.1.28	1.1.28	1.1.28	1.1.28
1.1.29	1.1.29	1.1.29	1.1.29
1.1.30	1.1.30	1.1.30	1.1.30
1.1.31	1.1.31	1.1.31	1.1.31
1.1.32	1.1.32	1.1.32	1.1.32
1.1.33	1.1.33	1.1.33	1.1.33
1.1.34	1.1.34	1.1.34	1.1.34
1.1.35	1.1.35	1.1.35	1.1.35
1.1.36	1.1.36	1.1.36	1.1.36
1.1.37	1.1.37	1.1.37	1.1.37
1.1.38	1.1.38	1.1.38	1.1.38
1.1.39	1.1.39	1.1.39	1.1.39
1.1.40	1.1.40	1.1.40	1.1.40
1.1.41	1.1.41	1.1.41	1.1.41
1.1.42	1.1.42	1.1.42	1.1.42
1.1.43	1.1.43	1.1.43	1.1.43
1.1.44	1.1.44	1.1.44	1.1.44
1.1.45	1.1.45	1.1.45	1.1.45
1.1.46	1.1.46	1.1.46	1.1.46
1.1.47	1.1.47	1.1.47	1.1.47
1.1.48	1.1.48	1.1.48	1.1.48
1.1.49	1.1.49	1.1.49	1.1.49
1.1.50	1.1.50	1.1.50	1.1.50
1.1.51	1.1.51	1.1.51	1.1.51
1.1.52	1.1.52	1.1.52	1.1.52
1.1.53	1.1.53	1.1.53	1.1.53
1.1.54	1.1.54	1.1.54	1.1.54
1.1.55	1.1.55	1.1.55	1.1.55
1.1.56	1.1.56	1.1.56	1.1.56
1.1.57	1.1.57	1.1.57	1.1.57
1.1.58	1.1.58	1.1.58	1.1.58
1.1.59	1.1.59	1.1.59	1.1.59
1.1.60	1.1.60	1.1.60	1.1.60
1.1.61	1.1.61	1.1.61	1.1.61
1.1.62	1.1.62	1.1.62	1.1.62
1.1.63	1.1.63	1.1.63	1.1.63
1.1.64	1.1.64	1.1.64	1.1.64
1.1.65	1.1.65	1.1.65	1.1.65
1.1.66	1.1.66	1.1.66	1.1.66
1.1.67	1.1.67	1.1.67	1.1.67
1.1.68	1.1.68	1.1.68	1.1.68
1.1.69	1.1.69	1.1.69	1.1.69
1.1.70	1.1.70	1.1.70	1.1.70
1.1.71	1.1.71	1.1.71	1.1.71
1.1.72	1.1.72	1.1.72	1.1.72
1.1.73	1.1.73	1.1.73	1.1.73
1.1.74	1.1.74	1.1.74	1.1.74
1.1.75	1.1.75	1.1.75	1.1.75
1.1.76	1.1.76	1.1.76	1.1.76
1.1.77	1.1.77	1.1.77	1.1.77
1.1.78	1.1.78	1.1.78	1.1.78
1.1.79	1.1.79	1.1.79	1.1.79
1.1.80	1.1.80	1.1.80	1.1.80
1.1.81	1.1.81	1.1.81	1.1.81
1.1.82	1.1.82	1.1.82	1.1.82
1.1.83	1.1.83	1.1.83	1.1.83
1.1.84	1.1.84	1.1.84	1.1.84
1.1.85	1.1.85	1.1.85	1.1.85
1.1.86	1.1.86	1.1.86	1.1.86
1.1.87	1.1.87	1.1.87	1.1.87
1.1.88	1.1.88	1.1.88	1.1.88
1.1.89	1.1.89	1.1.89	1.1.89
1.1.90	1.1.90	1.1.90	1.1.90
1.1.91	1.1.91	1.1.91	1.1.91
1.1.92	1.1.92	1.1.92	1.1.92
1.1.93	1.1.93	1.1.93	1.1.93
1.1.94	1.1.94	1.1.94	1.1.94
1.1.95	1.1.95	1.1.95	1.1.95
1.1.96	1.1.96	1.1.96	1.1.96
1.1.97	1.1.97	1.1.97	1.1.97
1.1.98	1.1.98	1.1.98	1.1.98
1.1.99	1.1.99	1.1.99	1.1.99
1.1.100	1.1.100	1.1.100	1.1.100

18 1 mei 2023 Vinea

18

Voorzieningenprogramma Den Haag Zuidwest

Voor elke m² buitenterrit die niet geschikt kan worden binnen het plangebied moet 0,1m² toegankelijkheidsbegruisde openbare ruimte extra worden toegevoegd binnen het plangebied (dit betekent de realisatie van een minste oppervlakte ten behoeve van een playground' Cruiff' Court beschikbaar' rolt

19 1 van 2022

19

Georganiseerde sport

20

20

Ongeorganiseerde sport

21

21

Kenmerken informeel sporten

Informele sportgroepen:

- bestaan uit minstens drie personen die met een zekere regelmaat samen sporten;
- zijn door de deelnemers zelf georganiseerd en maken geen onderdeel uit van een vereniging of anderszins georganiseerd verband;
- kunnen wel een vereniging of ander verband als omringing hebben; de leden kunnen elkaar kennen van een vereniging, maar ze functioneren als een autonome afsplitting;
- komen regelmatig bij elkaar;

(Van den Burg en Teunen-Raaphorst, 2010)

22 1 van 2022

22

Kenmerken informeel sporten

23 1 van 2022

23

Aan de slag!

24 1 van 2022

24

Doel onderzoek

- 1) Welke mogelijke inpassingen (traditioneel en vernieuwend) van informele sportruimte zijn te onderscheiden?

D.m.v. geeltes gaan we 10-15 min. brainstormen (in 2 fasen)

25 1-14-2023

25

26

Inpassingen

- Efficiënter gebruik publieke ruimte
- Inrichting van elementen in publieke ruimte
- Markering en bewegwijzering
- Wijzigen van wet- en regelgeving
- Dubbelgebruik / venstertijden / blauwe sportzones

27 1-14-2023

27

Doel onderzoek

- 2) Welke mogelijkheden en beperkingen zijn er binnen het bestaand stedelijk gebied bij de inpassing hiervan?

D.m.v. schetsen gaan we oplossingen ontwerpen en toetsen

28 1-14-2023

28

Beperkingen

- Welke ruimte is beschikbaar
- Welke concurrentie vindt er plaats
- Welke wet- en regelgeving beperkt iets
- Welke organisatorische wijzigingen moeten plaatsvinden

29 1-14-2023

29

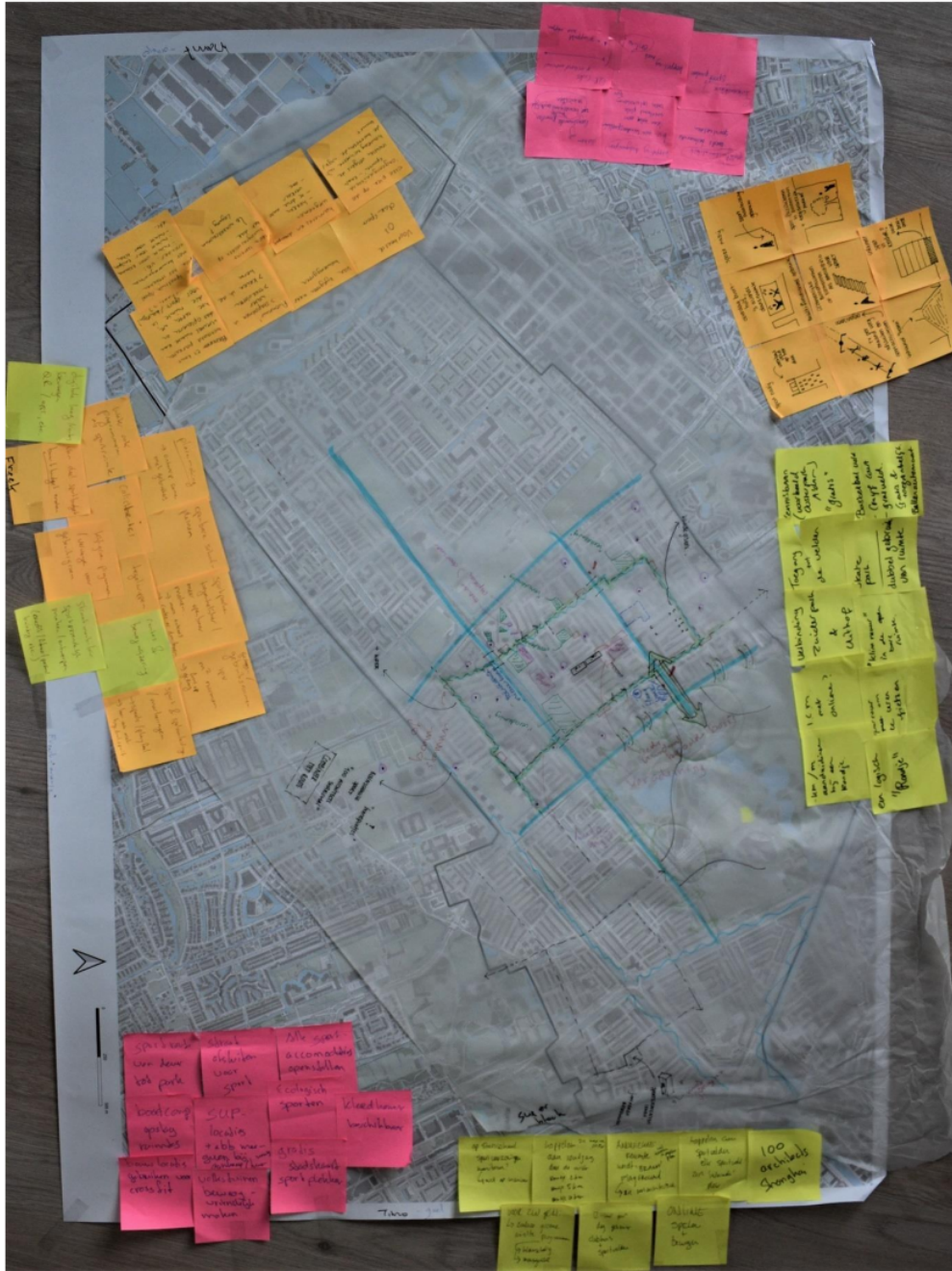
Suggesties voor vervolg?

- Testen resultaten?
- Verdieping toepassingen?
- Enz..?

30 1-14-2023

30

Bijlage 4 Ontwerpschets Den Haag Zuidwest

20230505 MCD scriptie Sportvriendelijke leefomgeving - Roel Faems 587300 FINAL.pdf

ORIGINALITY REPORT

21 %
SIMILARITY INDEX

16 %
INTERNET SOURCES

3 %
PUBLICATIONS

10 %
STUDENT PAPERS

PRIMARY SOURCES

1 Submitted to Erasmus University of Rotterdam
Student Paper 6%

2 www.researchgate.net
Internet Source 1%

3 adoc.pub
Internet Source 1%

4 thesis.eur.nl
Internet Source 1%

5 wagnergroup-bibliotheek.nl
Internet Source 1%

6 www.architectura.be
Internet Source 1%

7 docplayer.nl
Internet Source 1%

8 c-creators.org
Internet Source 1%

repository.tudelft.nl

9	Internet Source	<1 %
10	www.kennisbanksportenbewegen.nl Internet Source	<1 %
11	www.planviewer.nl Internet Source	<1 %
12	www.archined.nl Internet Source	<1 %
13	pure.rug.nl Internet Source	<1 %
14	www.mulierinstituut.nl Internet Source	<1 %
15	omgevingsvisie.utrecht.nl Internet Source	<1 %
16	commissiemer.nl Internet Source	<1 %
17	"Sportsociologie", Springer Nature, 2016 Publication	<1 %
18	hal.archives-ouvertes.fr Internet Source	<1 %
19	www.research.ed.ac.uk Internet Source	<1 %
20	Sarah S. Singh, Saverio Stranges, Piotr Wilk, Anthony S. L. Tang, Stephanie J. Frisbee.	<1 %

"Influence of the Social Environment on Ideal Cardiovascular Health", Journal of the American Heart Association, 2023

Publication

21	pure.tudelft.nl Internet Source	<1 %
22	www.yumpu.com Internet Source	<1 %
23	www.hva.nl Internet Source	<1 %
24	Submitted to Business School Lausanne Student Paper	<1 %
25	link.springer.com Internet Source	<1 %
26	www.scribd.com Internet Source	<1 %
27	www.dsp-groep.nl Internet Source	<1 %
28	voetbal.zwaluwenutrecht1911.nl Internet Source	<1 %
29	jeroenschumer.files.wordpress.com Internet Source	<1 %
30	Geoff Dickson, James Jianhui Zhang. "Sports and urban development: an introduction",	<1 %

International Journal of Sports Marketing and Sponsorship, 2020

Publication

31	adoc.tips Internet Source	<1 %
32	issuu.com Internet Source	<1 %
33	journal-buildingscities.org Internet Source	<1 %
34	research.dev.brighton.ac.uk Internet Source	<1 %
35	Submitted to uva Student Paper	<1 %
36	api.surfsharekit.nl Internet Source	<1 %
37	Roos Teeuwen, Achilleas Psyllidis, Alessandro Bozzon. "Measuring children's and adolescents' accessibility to greenspaces from different locations and commuting settings", Computers, Environment and Urban Systems, 2023 Publication	<1 %
38	pure.tue.nl Internet Source	<1 %
39	merwede.nl Internet Source	<1 %

40	edepot.wur.nl Internet Source	<1 %
41	hdl.handle.net Internet Source	<1 %
42	www.eur.nl Internet Source	<1 %
43	www.costadelsol.nl Internet Source	<1 %
44	studenttheses.uu.nl Internet Source	<1 %
45	www.sigchi.nl Internet Source	<1 %
46	www.rooilijn.nl Internet Source	<1 %
47	Submitted to Technical University Delft Student Paper	<1 %
48	imoss.nl Internet Source	<1 %
49	theses.ubn.ru.nl Internet Source	<1 %
50	www.vno-ncwwest.nl Internet Source	<1 %
51	Submitted to Radboud Universiteit Nijmegen Student Paper	<1 %

52

Submitted to Sim University

Student Paper

<1 %

53

Submitted to Nanyang Polytechnic

Student Paper

<1 %

54

anzdoc.com

Internet Source

<1 %

55

www.americanactionforum.org

Internet Source

<1 %

56

www.awt.nl

Internet Source

<1 %

57

Submitted to Van Hal Larenstein (VHL)

Student Paper

<1 %

58

hans.wyrdweb.eu

Internet Source

<1 %

59

ond.vvkso-ict.com

Internet Source

<1 %

60

rua.ua.es

Internet Source

<1 %

61

stage-a1.asiaone.com

Internet Source

<1 %

62

www.multipay.nl

Internet Source

<1 %

63

www.publicresult.nl

Internet Source

<1 %

64	www.sft.nl Internet Source	<1 %
65	www.slideshare.net Internet Source	<1 %
66	dspace.library.uu.nl Internet Source	<1 %
67	forum.fok.nl Internet Source	<1 %
68	nl.scribd.com Internet Source	<1 %
69	nl.unionpedia.org Internet Source	<1 %
70	plandag.net Internet Source	<1 %
71	seodiensten.nl Internet Source	<1 %
72	sportengemeenten.nl Internet Source	<1 %
73	www.andersbeterworden.nl Internet Source	<1 %
74	www.bedrock.nl Internet Source	<1 %
75	www.brabantacademie.nl Internet Source	<1 %

76	www.drenthe.nl Internet Source	<1 %
77	www.hetgroningerpaard.nl Internet Source	<1 %
78	www.paysalia.com Internet Source	<1 %
79	www.weblex.irisnet.be Internet Source	<1 %
80	www.zonmw.nl Internet Source	<1 %
81	dacs.cs.utwente.nl Internet Source	<1 %
82	docs.google.com Internet Source	<1 %
83	gemeenteede.terrazur.nl Internet Source	<1 %
84	journals.openedition.org Internet Source	<1 %
85	libstore.ugent.be Internet Source	<1 %
86	repository.tno.nl Internet Source	<1 %
87	repository.wodc.nl Internet Source	<1 %

88	rivm.openrepository.com Internet Source	<1 %
89	uvt.12.forumer.com Internet Source	<1 %
90	www.ace-cae.eu Internet Source	<1 %
91	www.stedelijkevernieuwing.nl Internet Source	<1 %
92	www.symbiose.nl Internet Source	<1 %
93	jobregio.nl Internet Source	<1 %
94	kennis.cultureelerfgoed.nl Internet Source	<1 %
95	kennisplein.sportzeeland.nl Internet Source	<1 %
96	oss.sp.nl Internet Source	<1 %
97	tijdschriften.boombestuurskunde.nl Internet Source	<1 %
98	www.absofacts.com Internet Source	<1 %
99	www.accuden.nl Internet Source	<1 %

100 www.allesoversport.nl <1 %
Internet Source

101 www.andereoverheid.nl <1 %
Internet Source

102 www.holthuizen.net <1 %
Internet Source

103 www.kenniscentrumakb.nl <1 %
Internet Source

104 www.medimmigrant.be <1 %
Internet Source

105 moam.info <1 %
Internet Source

Exclude quotes Off

Exclude matches Off

Exclude bibliography Off